

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut

Kerli Kõiv

**PEREKONNA ROLL JA SEDA MÕJUTAVAD TEGURID VANEMLIKU
HOOLITSUSETA LAPSE TOETAMISEL EESTI, GRUUSIA JA ITAALIA
SOTSIAALTÖÖTAJATE TÕLGENDUSTE PÕHJAL.**

Magistritöö

Juhendaja: PhD Kairi Kasearu,

.....

Tartu 2014

ABSTRACT

The role of the family and affecting factors thereof in the life of children without parental care, based on interpretations of Estonian, Georgian and Italian social workers

The objective of this thesis is to highlight the important factors that may influence the attitude and methods of supporting children without parental care as well as families in countries with different cultural contexts, based on the interpretations of social workers from three different countries. The study focuses social workers from three countries with different welfare regimes, historic and cultural backgrounds – Georgia, Italy and Estonia. Their interpretations are used to establish the role of the family for children without parental care and affecting factors thereof.

This thesis is an international comparative study using a qualitative approach. The study focuses on social workers, who have experience in working with children without parental care. Globalisation and development of international social work programs demand knowledge of the factors that may influence the interpretation of support mechanisms for children or families presented by specialists from different cultural spheres. It is also important to know which factors influence the similarities or differences between these interpretations. This knowledge enables to create better common knowledge in international social work.

Comparing the interpretations of social workers in their work with children without parental care indicates that in helping children without parental care, the social contexts of the three countries are different, but reasons why children are left without parental care are similar. The countries differ in ways social services are developed and in factors that have influenced their path of development. The capability of families to raise children that are left without parental care greatly depends on their economic status, which in turn depends on community support and opportunities offered to people. Research indicated that if countries with weak family ties as Estonia do not consciously carry out strategies involving the whole family, the role of the family and family ties may weaken even further. Countries with strong family traditions as Italy and Georgia are more resistant to change, but policies that do not account for cultural norms may increase the value gap in the society, especially between generations.

child without parental care, family care, social work, social policy, culture

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE TAUST JA PROBLEEMI PÜSTITUS	6
1.1 Sotsiaalpoliitika globaliseeruvast maailmas	6
1.2 Süsteemiteooria	8
1.3 Kultuur	9
1.4 Heaolurežiimid	11
1.5 Perepoliitika	13
1.6 Perekond	16
1.7 Probleemipüstitus	19
2. METOODIKA	23
2.1 Meetod	23
2.2 Valim	24
2.2.1. Gruusia	27
2.2.2. Itaalia	30
2.2.3. Eesti	34
3. ANALÜÜSI TULEMUSED	37
3.1 Sotsiaaltöötaja ja perekond	37
3.1.1 Sotsiaaltöötajad	38
3.1.2 Perekond	39
3.2 Perekondade toetusvõimalused	41
3.2.1 Perekonna lähivõrgustik	41
3.2.2 Perekondlik toetus	43
3.2.3 Ühiskondlik toetus	46
3.3 Ühiskondlik korraldus	48
3.4 Kultuurikontekst	52
3.5 Muutused läbi aja	55
4. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED	58
4.1 Itaalia	59
4.2 Gruusia	60
4.3 Eesti	60
4.4 Ühiskondlik ja kultuuriline kontekst riikide võrdluses	61
KASUTATUD KIRJANDUS	66
LISA	73

SISSEJUHATUS

Rahvusvahelise koostöö suurenemine, erinevate rahvusvaheliste koostööprogrammide elluviimine, Euroopa Liidu laienemine ja teised globaliseerumist soodustavad ja arendavad protsessid on suurendanud huvi ja vajadust uute võrdlevate teadmiste järele sotsiaalpoliitikas ja praktilises sotsiaaltöös. Ewjiki (2010) sõnul vajame me sotsiaaltöö teooriat ja praktikat, mis sisaldab kultuuridevahelist, rahvusvahelist ja riikidevahelist perspektiivi. Edasiste tegevuste kavandamiseks on vajalikud aga teadmised erinevate riikide sotsiaalvaldkonna ja seda mõjutavate tegurite kohta. Üks mõjufaktor võib olla ka kultuur. Oorchot (2007) sõnul on kultuuril oluline roll sotsiaalpoliitika ja heaoluriigi arengus. Aranda ja Knight (1997) on välja toonud, et vaid vähesed uuringud keskenduvad etnilisuse ja kultuuri rollile, et selgitada välja võimalikud variatsioonid hoolitsuse pakkumisel. Nende sõnul on vajadus kultuuridevaheliste uuringute järele, et uurida võimalikke etnilisi ja kultuurilisi erinevusi stressiolukordadega toimetulekul, toimetulekuviise ja toetavaid sotsiaalseid süsteeme.

Selleks, et teada saada sotsiaalvaldkonna praktikas toimuvat on vajalik keskenduda kultuuri-ruumis tegutsevatele sotsiaalvaldkonna agentidele, kelle tähenduste kaudu selgitada välja kultuuriline reaalsus ja poliitika mõju sellele ning vastupidi. Kui puuduvad teadmised, millised erinevused on riikide sotsiaaltööd mõjutavates tegurites, mis väljenduvad otseses töös siht-
rühmadega, siis on keerulisem luua ka toimivaid sotsiaalvaldkonna arendamise rahvusvahelisi meetmeid, mis arvestaks kultuurilist eripära. Et luua efektiivseid toetustegevusi, tuleb mõista, kuidas ühiskondlik tegevus mõjutab inimeste igapäevaelu erinevas kultuurikontekstis.

Üheks sotsiaaltöötajate sihtrühmaks on vanemliku hoolitsuseta lapsed, kelle olukord on mõjutatud perekonna toimimisest. Perekonna toimimine on kujundatud nii kultuuriliste kui poliitiliste mõjude poolt. Hilli (1996) sõnul on ühiskondades erinevaid ootusi üksikisikule ja perele ning riikide vahel esineb erinevusi selles osas missugused on perekonna kohustused pereliikme toetamisel. Sellest erinevusest tulenevalt võivad olla ka sotsiaaltöötajate lähenemisviisid vanemliku hoolituseta lapsele erinevad, sõltudes erinevatest kultuurilistest ja poliitilistest teguritest. Vanemliku hoolituseta lapse toetamisel võib olla olulisel kohal lähisugulaste roll, kuid me ei tea, kuidas see võimalus avaldub ja kuidas seda rakendatakse

erineva kultuuriruumiga riikides ning mis võib mõjutada enim perekonna rolli lapse toetamisel. Hilli (2001) sõnul on näiteks vanavanemad olnud paljude uuringute sihtgrupiks, kuid vähem on uuritud seda, kuidas erinevad institutsioonid mõjutavad vanavanemate rolli. Tema hinnangul on senised uuringud olnud mikrotasandil perekonna kesksed ja kuigi mõeldakse, et vanavanemlus on konstrueeritud peresiseselt, on siiski riik ja seadusandlus samuti süstemaatiliselt kujundanud peresisest käitumist.

Käesoleva uurimuse eesmärk on tuua kolme erineva riigi sotsiaaltöötajate tõlgenduste abil välja olulised tegurid, mis mõjutavad suhtumist ja meetodeid vanemliku hoolitsuseta laste ja perekondade toetamisel erineva kultuurikontekstiga riikides ning mis mõjutab lähisugulaste rolli lapse aitamisel. Uurimuse keskmes on kolme erineva heaolurežiimi, ajaloo ja kultuurilise taustaga riigi – Gruusia, Itaalia ja Eesti – sotsiaaltöötajad, kelle tõlgenduste põhjal selgitatakse välja perekonna roll vanemliku hoolitsuseta laste elus ja seda mõjutavad tegurid.

Tegu on rahvusvahelise võrdleva uuringuga, mis rakendab kvalitatiivset lähenemist. Uurimuses osalevad sotsiaaltöötajad, kes omavad kogemust töös vanemliku hoolitsuseta lastega. Sotsiaaltöötaja on isik, kes vahendab sotsiaaltöö võimalused sihtrühmani ning olulisel kohal on nende tõlgendused valitsevast olustikust.

Uurimus otsib vastuseid küsimustele, millised on peresisesed ja -välised tegurid, mis mõjutavad vanemliku hoolitsuseta lapse heaolu ning perekonna rolli lapse toetamisel, kuidas nende mõjud on sotsiaaltöötajate hinnangul omavahel seoses ning kas esineb kultuurilisi erinevusi perekondade toimimises vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisel.

Käesolev töö koosneb neljast osast, millest esimene annab ülevaate erinevatest ühiskonda ja inimese igapäevaelu mõjutavatest teguritest ja varasematest uuringutest. Teises osas tutvustatakse uurimuse läbiviimise metoodikat ning uurimusse kaasatud riikide olustikku. Kolmas osa on uurimisandmete analüüs ning neljandas osas on kokkuvõte ja järeldused.

1. TEOREETILINE TAUST JA PROBLEEMI PÜSTITUS

1.1 Sotsiaalpoliitika globaliseeruvast maailmas

Maailma mitmekesisus tungib üha enam kõikjale inimese tegevussfääridesse. Kokkupuuted erinevast kultuuriruumist inimestega annavad uusi kogemusi ning aitavad mõista paremini iseenda olemust. Globaliseerumine mõjutab kõiki valdkondi, ka sotsiaalpoliitikat.

Sotsiaalpoliitika on traditsiooniliselt olnud valdkond, kus riik ja valitsusvälised ühendused kujundavad ühe riigi siseselt sekkumist vabale turule sotsiaalkaitse ja sotsiaalse heaolu huvides. Sotsiaalpoliitika keskmes on finantsressursside jaotamine selliselt, et töötaval elanikkonnal tuleb panustada ka nende toetamisele, kes on tööturult väljas kas vanuse, võimetuse, perekohustuste või töötuse pärast. Maailma majandusarengu praeguses faasis analüüsitakse sotsiaalpoliitilisi tegevusi mitte ühe riigi siseselt, vaid võetakse arvesse ka riigiülest olemust. Riiklike ja üleriigilisi sotsiaalpoliitilisi järeldusi on praeguses globaliseerumisperioodis vähe teoretiseeritud ja uuritud. Riiklike valitsuste võimu suhteline vähenemine seoses kapitali globaalse liikumisega loob uusi väljakutseid sotsiaalpoliitiliste analüüside viisideks. 20. sajandi poliitiliste muutuste, rahvusvahelise migratsiooni kasvu ning kasvava sotsiaalse ebastabiilsuse tõttu on riigid paljudes maailma paikades silmitsi sotsiaalse turvalisuse tagamise probleemiga. (Deacon jt 1997)

Sotsiaaltöö sotsiaalpoliitika väljundina kohtab erinevaid väljakutseid nii kohalikul kui rahvusvahelisel tasandil. Sotsiaaltöö keskkond on riikides erinev, maailmas toimuvate muutuste tundmine on sotsiaalvaldkonna arendamisel oluline. Tänapäeval teostatakse mitmeid riikidevahelisi toetusmeetmeid, kus edukamad riigid toetavad nõrgemaid või siis viiakse ellu rahvusvahelisi koostööprogramme. Selleks aga, et koostöö oleks efektiivne, on vajalik teada nii riigisiseseid protsesse ja nende põhjusi kui ka maailmas toimuvat tervikuna. Protsesside tundmaõppimise aluseks on erinevad uuringud sihtrühmade ja nende heaolu ning seda mõjutavate tegurite kohta. Sellistele uuringutele tuginedes on võimalik kavandada ühistegevusi nii, et arvesse on võetud erinevate riikide iseärasused. Riikide sotsiaalpoliitika võib olla erinev, samuti sotsiaaltöö praktika. Ewjiki (2010) sõnul ei ole riikide võimalused sarnased ja erinevus on tuntav ka sotsiaaltöö diskursuses. Ta toob välja, et Põhja-Euroopa riikides on sotsiaaltöö rohkem professionaalne ja see keskendub individuaalsele vastutusele ja autonoomiale, jõustamisele, rakendades heaolupoliitika aktiveerimisele, samal ajal kui

enamus Lõuna-Euroopa riikide sotsiaaltöötajaid rõhutavad rohkem sotsiaalsed õiglust, harmooniat, tähenduslikkust, respekti, väärikust ning usu ja religiooni tähtsust kui sotsiaaltöö baasi.

Ewjiki (2010) sõnul peab rahvusvaheline sotsiaaltöö leidma endale parema positsiooni ja olema oluline osa õppekavades. Tema seisukoht on, et sotsiaaltöö praktikuid peab rohkem toetama ja julgustama, et rikastada nende kogemusi laiemate ja sügavamate teadmiste omandamisel ning sotsiaaltöö teenused peaks olema rohkem avatud kultuuridevaheliseks koostööks organisatsioonide vahel, kaasates erineva kultuuritaustaga sotsiaaltöötajaid ja toetades töötajate õppimise teid rahvusvaheliste kogemuste kaudu. Käesolev uurimus annab omapoolse panuse selles suunas, viies kokku erinevate riikide sotsiaaltöötajad ning analüüsid erinevas kultuuriruumis teostatava sotsiaaltöö mõjutegureid.

Professionaalne töö sotsiaalvaldkonnas, eelkõige rahvusvahelisel tasandil eeldab teadmisi erinevas kultuuriruumis toimuva sotsiaaltöö ning seda mõjutavate tegurite kohta. Aranda ja Knight (1997), uurides kultuurigruppide erinevusi näiteks hooldajate toimetulekul stressoritega, on välja toonud, et tõdemus, et hoolitsejad võivad erineda stressitekitava sündmusega toimetulekul ja käitumises ei ole uus, kuid vaid vähesed uuringud keskenduvad võimalike variatsioonide väljaselgitamises etnilisuse ja kultuuri rollile. Nende arvates oleks tarvis kultuuridevahelisi uuringuid, et uurida võimalikke etnilisi ja kultuurilisi erinevusi stressiolukordadega toimetulekul, toimetulekuviise ja toetavaid sotsiaalseid süsteeme. Nende hinnangul võimaldavad sellised uuringud esile tuua selle, et kultuurilised erinevused mõjutavad mitmeid hoolitsuse aspekte. Samuti arvavad nad, et haridus, poliitika, programmide ja teenuste pakkumine peavad tuginema tegelikel erinevustel, mitte üldistavatel ja oletuslikel paradigamdel teiste kultuurigruppide suhtes. Iga kultuuriruum mõjutab selles toimuvat sotsiaalpoliitikat ja vastupidi. Pädevama koostöö tagamiseks riikide vahel peab teadma ja tundma põhjust, mis erinevaid lähenemisi ja meetodeid kujundavad.

Erinevuste leidmiseks on vajalik võrdlev analüüs. Cousins (2005) sõnul on võimalik läbi võrdleva analüüsi mõista paremini riikliku heaolu arengut, vaadelda, kuidas heaoluriigid on arenenud üldjoontes sarnastes maades ning saab identifitseerida sarnaseid suundumusi või lahknevusi riikide võrdluses. Tema hinnangul võib võrdlev analüüs aidata esitada küsimusi oma riikliku heaoluriigi aspektide kohta, mida me võime muidu pidada enesestmõistetavaks ning aitab selgitada arenguid, mis võivad tunduda anomaalsed, samuti on võimalik sel viisil

luua üldiseid teooriaid heaoluriikide ja ühiskondade toimimise kohta.

1.2 Süsteemiteooria

Riikide ja selles tegutsejate olukorra analüüsimisel peame mõistma, et ühiskond tervikuna, kus toimivad erinevad lähenemised, teostatakse sotsiaalpoliitikat ja sealhulgas perepoliitikat, tegutsevad perekonnad oma kultuuriliste iseärasustega ning normidega, on üks suur süsteem, milles iga osa avaldab teistele mõju. Selleks, et iga osa toimimist mõista, on vaja tunda süsteemi kui tervikut ning seda, kuidas ümbritsev keskkond mõjutab üksikosa ja vastupidi.

Luhmann (2009) on öelnud, et kõik, mis maailmas aset leiab, kuulub samal ajal alati süsteemi ja teiste süsteemide keskkonda. Tema sõnul sotsiaalsed süsteemid jagunevad allsüsteemideks ning suhted allsüsteemide vahel ei ole hierarhilised ning iga süsteemimuutus on teiste süsteemide keskkonnamuutus, iga keerukuse suurenemine ühes kohas suurendab keskkonna keerukust kõigi teiste süsteemide jaoks. Tema seisukoht on, et iga süsteem peab oma keskkonnas arvestama teiste süsteemidega. Süsteemide sidusust on analüüsinud ka Frude (1991), kelle sõnul on süsteem elementide kogum, suhted nende vahel ja suhted nende osasid iseloomustavate karakteristikute ja atribuutide vahel. Tema sõnul on süsteem enam kui lihtne kogum, sest osad on omavahelises seoses ja eksisteerivad omavahelised suhted ja süsteem on elementide struktuur, kus igaüks mängib erinevat rolli süsteemis. Tema hinnangul on olemas kindlad mustrid süsteemi käitumises ja on võimalik teha kindlaid järeldusi, miks nad nii toimivad. Samuti toob ta välja, et perekonnad on süsteemid ja pereliikmed on süsteemi osad ja omavahelised suhted on väga olulised süsteemi toimimiseks. Tema sõnul vajavad perekonnad tasakaalu hoidmist üksikliikmete autonoomia ja pere kui terviku sidususe vahel ning kultuurilised ja subkultuurilised erinevused sidususes ja kohanemises võivad seisneda väärtuste erinevuses.

Pere kui omaette süsteem on oma toimimises mõjutatud välistest süsteemidest, milleks on nende tegevuskeskkonnas toimuv ja seda mõjutavad otsused, võimalused, programmid. Zimmermanni (1995) sõnul on perepoliitika ja pereprogrammid süsteemi väljundid, mis seovad poliitilist süsteemi oma keskkonnaga. Väljundid esindavad ühiskonna mõjusaid väärtusi. Väljunditeks on statuudid, administratiivsed otsused, reeglid jms. Eastoni (1965) poliitilise süsteemi mudeli järgi väljundid liiguvad poliitilisest süsteemist keskkonda perepoliitika programmide kaudu ning nõudmised ja toetus on sisendid, mis liiguvad keskkonnast süsteemi. Tema arvates sisendid kui väljundid sidustavad poliitilist süsteemi keskkonnaga, kuid vastu-

pidisel suunal. Zimmermann (1995) kirjeldab sisendeid kui kõike keskkonnast, millel on mingi mõju poliitilisele süsteemile kas info, raha, energia või muul kujul ning nad peegeldavad, koondavad ja kommuniqueerivad infot keskkonnamuutustest, millele süsteem peaks vastama ning kohanduma. Tema arvates on täidesaatmine süsteemi vastus nõudmistele.

Ühiskonnas toimuvad protsessid mõjutavad seega perekonda ning perekonna vajadused peaksid olema sisendid riigis toimuvale ning vastuvõetavatele otsustele ja programmidele. Perekonna sisemine toimimine on mõjutatud lähikeskkonnast ning see omakorda ühiskonnas laiemalt toimuvast. Süsteemide omavahelist toimimist ja selle mõju avaldumist üksikisikule ning ka perele on võimalik uurida tuginedes Bronfenbrenneri ökosüsteemiteooriale.

Bronfenbrenneri ökosüsteemiteooria kirjeldab seda, kuidas perekonnasisesed protsessid on mõjutatud perekonnavälistest tingimustest. Väline mõju perekonnale on jaotunud neljale erinevale tasandile – mesosüsteem, mis hõlmab endas kodu, kooli, naabruskonda ja nendevahelist mõju perele või üksikisikule; eksosüsteem, mis hõlmab ühiskonda ja sellest toimivaid poliitikaid ning millel on kaudne mõju perele või üksikisikule, kuid otsene mõju neid mõjutavatele faktoritele; makrosüsteem on kultuuriline keskkond, kus inimene elab, sisaldades endas väärtusi, maailmavaadet, see on laiem kultuuriline kontekst; kronosüsteem, on keskkond milles isik ei tegutse vahetult, kuid mis isikut siiski mõjutab ning milles toimuvad arengumuutused läbi aja. (Bronfenbrenner 1994)

1.3 Kultuur

Kultuur omab sotsiaalpoliitika kujunemises olulist rolli ning selleks, et mõista sotsiaalvaldkonna arengut on vajalik keskenduda kultuuriruumis tegutsevatele sotsiaalvaldkonna agentidele, kelle kaudu selgitada välja kultuuriline reaalsus ning poliitika mõju sellele ning vastupidi. Oorchot (2007) on rõhutanud, et iga analüüs ja arenguselgitus sotsiaalpoliitikas ning väljundites kukub kiirelt läbi, kui see ei pööra tähelepanu selles tegutsejatele ja nende tähendustele, mis nad annavad olukordade kohta, milles nad on ja kuidas nad kasutavad ja vahetavad sümbolilisi koode.. Uurimuse keskseks küsimuseks on see, kuidas sotsiaalpoliitika mõjutab inimeste eluilmast ning mil määral kultuurilised ideed ja praktikad erinevate tegutsejate tasanditel kokku klappivad. Aluseks võttes Bronfenbrenneri (1994) ökosüsteemiteooria mudelit on kultuur makrotasand ehk kultuuriline kontekst, kus inimene elab, sisaldades endas väärtusi, maailmavaadet, traditsioone jms.

Kõigil kultuuridel on vaja integreerida tähenduslikesse struktuuridesse hulk inimesele kui bioloogilisele ja sotsiaalsele olendile iseloomulikke nähtusi. Inimeste katsed tegelikkust mõtestada on suunatud esmajoonel vahetule keskkonnale, kus nad elavad, tegutsevad ja omavahel suhtlevad. Kultuurikeskkond on tähenduste kihistus, mis integreerib välismaailma eri aspektid omavahel ja organiseerib need toimivaks, süsteemseks tervikuks. Erineva kultuuritaustaga inimesele võib see keskkond paista aga hoopis teistsugusena. (Raud 2013)

Raud (2013) viidates Habermasile (2001) toob välja, et inimese eluilm ei ole mitte ühe inimese poolt ja tema enda jaoks loodud mõistete süsteem, vaid intersubjektiivne, inimestevahelises suhtluses loodud tähenduslik keskkond. Ta ütleb, et see sisaldab kolme aspekti: kultuuri ehk teadmisi ja mõistestikke, mille alusel suhtlevad inimesed loovad ühised tõlgendused maailmast; ühiskonda ehk legitiimseid norme, mis reguleerivad nende omavahelisi suhteid; isiksust, mis Habermasi mõistes tähistab kõiki neid kompetentse, milleta inimene ei saaks kõnelda, tegutseda ega mõtestamisprotsessides osaleda.

Kultuuri ja võimu omavahelise sõltuvuse on välja toonud Raud (2013) väites, et võim on huvitatud kultuuriliste mehhanismide positiivsest toest, sellest, et need aitaksid teda legitimeerida, st muuta tema otsused ja tegevused kogukonna silmis õiglasteks ja korrektseteks, kuid samuti on igal võimul kalduvus piirata kultuuri negatiivset mõju oma tegevusele. Tema seisukohta toetab ka Oorchoti (2007) arvamus, kelle hinnangul on kultuur individuaalne, suletud ja staatiline väärtuste ja normide süsteem ning see on manipuleeritud, toodetud ja taastoodetud inimeste poolt nende igapäevases elus. Ka tema hinnangul on reaalsuse sotsiaalne konstruktsioon seotud võimuga, mingi grupp omab suuremat võimu reaalsuse kujundamisel kui teine ja sotsiaalpoliitika kultuuriline analüüs sellest perspektiivist on olulisem kui miski muu, uurides sotsiaalpoliitikat kultuuris ja igapäevapraktikas, et näha sotsiaalpoliitikat kui tähenduse loomise vahendit poliitikaeliidi kätes.

Heaoluriikide kujunemisel on mänginud kultuur olulist rolli. Oorchoti (2007) arvates võib Lääne heaoluriikide arengut mõista kui industrialiseerimise ja majanduskasvu tulemust või kui võitlust klasside vahel, kuid osaliselt ka võitlust erinevate ideoloogiate vahel nagu konservatism, liberalism ja sotsialism. Ta toob välja, et katoliiklikel ja protestantlikel kultuuridel on olnud mõju Euroopa heaoluriikide moodustamisele ja kujundamisele ning et neoliberalismi poliitiline kultuur on reguleerinud Lääne heaoluriikide ümberkorraldusi viimase kahe aastakümne jooksul. Samuti rõhutab ta, et viimasel ajal on kinnitatud seda, et

globaliseerumine, mis nõuab paljude heaoluriikide kohanemist kogu maailmaga, on sisuliselt kultuuriline ratsionaliseerimise protsess ning kultuuri ja sotsiaalpoliitika seosed esinevad mitte ainult makrotasandil, vaid ka nt administratsiooni suhtlemisel kliendiga. Tema arvates on oluline jälgida protestantliku või katoliikliku kultuuri juhtivat mõju heaoluriigi institutsioonidele, kuid oluline on jälgida ka seda, kuidas neoliberaalsed väärtused mõjutavad poliitikuid sotsiaalpoliitika kujundamisel ning võrrelda, kuidas erinevad õiguse ja solidaarsuse väärtused elanike hulgas erinevates riikides on seotud heaolu režiimiga

Kultuur mõjutab sotsiaalpoliitikat, heaolurežiimide kujunemist, kuid tal on ka oluline mõju inimese mikrokeskkonnas, kus inimene tegutseb koos lähedastega, kogukonnaga, tehes isiklikke valikuid ja otsuseid. Lähikeskkonnas on toimetulekul määravad lähedased suhted, tugivõrgustik. Kuo (2011) on analüüsinud kahe kümnendi kultuuriga seotud toimetuleku uuringuid tuues välja, et toimetulek on seotud laia sotsiaalse kliimaga nagu nt kollektivism-individualism ja omavahelises sõltuvuses on kultuurinormid, isikute akulturatsioon ja etniline identiteet, kättesaadavus ja hoiakud sotsiaalse ja pere toetuse otsimisel, religioossete ja vaimsete uskumuste tase ja tunnused. Need tulemused rõhutavad veelgi seda, kui oluline on inimese ja kultuurilise keskkonna koostoime toimetuleku protsessis.

1.4 Heaolurežiimid

Inimese elukeskkond on tugevas sõltuvuses seda ümbritsevatest riiklikest poliitikest, suundumustest, riigikorraldusest. Bronfenbrenneri mudeli (1994) järgi on see eksosüsteem, mis hõlmab ühiskonda ja sellest toimivaid poliitikaid ning millel on kaudne mõju perele või üksikisikule, kuid otsene mõju neid mõjutavatele teguritele.

Esping-Andersen (1990) on välja toonud, et sotsiaalse õiguse ja heaoluriigi kihistumise rahvusvaheliste variatsioonide uurimisel on leitud erinevaid korraldusi riigi, turu ja pere vahel. Järgnevalt on välja toodud heaolurežiimide ülevaade Esping-Anderseni mudelit kasutades.

Esping-Andersen (1990) on kasutanud kolme heaolurežiimi jaotust: konservatiivne, liberaalne ja sotsiaaldemokraatlik. Tema arvates jaotub sellesse kolme mudeli grupeeringusse enamuse heaoluriike. Cochrane jt (2011) kirjeldavad Esping-Anderseni liberaalset heaolurežiimi kui turukesket sotsiaalkindlustust ja hüvede jaotamist vahenditepõhiselt. Universaalsete maksete tase ja sotsiaalkindlustuse vormid on tagasihoidlikud, hüvitised on limiteeritud ja stigmatiseeritud, sest mudel eeldab, et kõrgemad hüvitised vähendavad töötamise stiimulit. Eraskeemid

on loodud neile, kes soovivad enam kui miinimum ja mõnel juhul võivad need olla doteeritud. Konservatiivne heaolurežiim on see, kus esineb enim korporatiivseid kokkuleppeid, riigil on oluline roll heaolu jagamisel, kuid mitte sel viisil, mis julgustaks ümberjagamist või võrdsustamist. Sellised heaolurežiimid esinevad enim seal, kus katoliiklikud parteid on tugevad, vasakpoolsed erakonnad on nõrgad ning ajaloos on esinenud absolutismi ja autoritarismi. Need režiimid on tugevalt mõjutatud kirikust, samuti on seal säilitatud traditsioonilised perevormid ning riik sekkub ainult siis, kui on teada, et perekond ei suuda lahendada oma liikmete probleeme. Kontrastiks eelnevatele iseloomustab sotsiaaldemokraatlikku režiimi universalismi ja võrdsuse põhimõtte. See režiim seisab klasside võrdsuse eest, põhinedes kõrgetel standarditel. Sotsiaaldemokraatliku režiimi lähenemine perele on kontrastis eelmistega, sest riik võtab üle paljud aspektid traditsioonilise pere kohustustest, nt laste ja eakate toetamine, julgustades efektiivselt individuaalset sõltumatust. Täielik tööhõive on selle režiimi keskne element, sest ta pakub nii sissetulekut ja võimekust maksta heaolu eest. Esping-Andersen toob välja ka selle, et mitte ükski režiim ei ole leitav puhtal kujul. Igal heaoluriigil võib olla elemente kõigist kolmest ja mõnel võivad olla täiesti omamoodi iseärasused, mis ei sobitu ühegi tüübiga. (Cochrane jt 2011)

See, millises suunas riik areneb või milline heaolurežiim on riigis valdav, on sõltuvuses valitsevast võimust. See, kelle vahel on võim jaotunud, on olnud läbi aja muutuv. Heaolurežiimide võrdlus toob välja, et liberaalsele ja sotsiaaldemokraatlikule heaolurežiimile ülemineku protsessis on kohustused rohkem üle läinud kas riigile või peredele. Kiriku mõju läbi katoliiklike parteide on endiselt tugev vaid valdavalt konservatiivse heaolurežiimiga riikides. Viisid, kuidas teenuseid pakutakse või milline on riigi, majanduse ja pere vastutuse vahekord on riigiti erinev ja erinevuse põhjused võivad ulatuda kaugemasse ajalukku, millel on ka osa kultuurilistel väärtustel, sh religioonil.

Religiooni olulist rolli modernse sotsiaalkaitsesüsteemi arengus on kinnitanud Kersenber ja Manow (2009) viidates heoluriikide arengut võrdlevatele uuringutele tuues välja ühe näitena, et see, miks kristlik-demokraatlikud riigid olid sotsiaalkulutustes sama lahked nagu Skandiinaavia maad, kuid ei olnud turupoolse survestamise vastased samas mahu nagu sotsiaaldemokraatlikud riigid, oli kristliku demokraatia ja katoliikluse sotsiaalne doktriin. Nende arvates kristlik demokraatia koos sotsiaalse katoliiklusega pigem lõi ja säilitas traditsionaalset, patriarhilist, staatusele orienteeritud ühiskonna mudelit. Samuti viitavad nad Kimberly J. Morgani võrdlevale uuringule perepoliitikast Lääne-Euroopas, kus on välja toodud mustrid, mis

esinevad paljudes maades, mida me traditsiooniliselt kategoriseerime tüüpiliste kristlik-demokraatlike heaoluriikidena (Belgia, Prantsusmaa, Itaalia). See uuring toob välja, et hoolimata sellest, et tegu on kristlik-demokraatlike riikidega, on nad loonud riigi tugeva rolli laste ja perede poliitikas ja see on juhitud progressiivsest, täiesti mittekatoliiklikust profiilist nendes maades, mille tulemusel on ka naiste tööhõive seal oodatust kõrgem. Nende riikide puhul võiks eeldada tugevat traditsioonilise pere mudelit, mis soodustab naiste kojujäämist ja meeste töötamist. Nad rõhutavad, et see olukord on väljund tugevale poliitilisele konfliktile liberaalse rahvusriigi ja katoliikliku kiriku vahel alates 19. sajandist, kui rahvusriik sai võimust.

Protestantism aga mõjutas traditsiooniliste ühiskondade üleminekut demokraatiale ning see mõjutas modernse heaoluriigi institutsionaalset korraldust. Protestantism Põhja-Euroopas soodustas alt üles lähenemist, mis võimaldas ka aktiivset poliitilist osalust madalamates ühiskonnakihtides, samal ajal kui katoliiklus soodustas ülevalt alla mobilisatsiooni, tuues kaasa konflikte haridusvaldkonna ülevõtmisel kirikult riigile ja kiriku poolset liikumist riigi vastu. Põhjamaade protestantlikud kirikud nagu luteriaalse riigi kirikud kontrastiks katoliku kirikuga Lõuna-Euroopas ei tundnud põhjust vaidlusteks, kui uus rahvusriik hakkas võtma vastutusi valdkondades, mis varem olid olnud kiriku vastutusallas. Avalik poliitika mõjutab religioossust sel määral, et suur heaoluriik mõjutab negatiivselt usulist tegevust ja üldsuse religioossust, riigi poolt toetatava sotsiaalse heaolu kasv vähendab religiooni rolli poliitikas. Viidates Max Weberi seisukohtadele rõhutakse, et sotsiaalkindlustus ilmnes varases staadiumis just protestantlikes riikides, sest nii doktriin kui riigi ja kiriku suhe oli soodne paternalistlikku tüüpi sotsiaalpoliitikaks. Katoliiklikud riigid olid selles valdkonnas pigem mahajääjad. (Kersbergen ja Manow 2009)

Cochrane jt (2011) toovad samuti välja, et Skandinaavia heaolu üldine ja universaalne heaoluriigi olemus ei ole ainult 20. sajandi tööjõu ja kapitali vahelise konflikti sotsiaaldemokraatliku lahenduse tulemus vaid tüüpiline luteriaalne perspektiiv keskse võimu ja kodanike suhetes, kus kogukondlikul ja riigi võimul on kohustus hoolitseda oma kodanike heaolu eest ning kes siis omakorda panustavad ühiskonna heaolusse.

1.5 Perepoliitika

Perepoliitika kaudu mõjutab riik peredes ja peredega toimuvat, jagades rolle pere ja riigi vahel, otsustades sobivate toetusmeetmete üle jms. Riigipoolse pere- ja sotsiaalpoliitika üheks

teostajaks on sotsiaaltöötaja, kes ühelt poolt vahendab peredele neile võimaldatavaid toetusi, tegevusi, meetmeid ning teiselt poolt kujundab talle antud volituste ja võimalustega keskkonda, kus pereelu toimub. Bronfenbrenneri (1994) mudelit aluseks võttes on perepoliitika seotud mesosüsteemiga, mõjutades kõike seda, mis hõlmab endas kodu, kooli, naabruskonda, tugi-võrgustikku ja nendevahelist mõju perele või üksikisikule.

Ühiskonnas kiirelt toimunud muutused on muutnud peresiseseid struktuure, vastutuskohustust, lisandunud on sotsiaalteenused, mis on suunatud elanikkonnale, kes ei saa muutunud ühiskonnatingimustes tagada iseendale eluks vajalikku. Kersbergen ja Manow (2009) sõnul on moderniseerimine olnud juhtiv jõud heaoluriigi arengus. Nende arvates tuli suurenenud nõudlus sotsiaalmajandusliku turvalisuse järele industriaalkapitalismi süsteemist, mis ei arvestanud inimeste vajadustega ja tegi nad sõltuvaks tööturu mõjudest, hävitades samas kiirelt traditsioonilised sotsiaalkaitse vormid, tuues kaasa sotsiaalse lagunemise ning tekitades vajaduse sotsiaalsete organisatsioonide ja riigi sekkumise järele, sest turg ei pakkunud kollektiivseid hüvesid, mis oli aga vajalik, et probleemidega toime tulla. Samuti ei saanud kõiki lahendusi pakkuda ka perekond.

Hilli (1996) sõnul on riikide vahel erinevusi selles osas, millised perekonna kohustused on määratud nukleaarperele. Tema sõnul on riikides erinevaid ootusi üksikisikule ja perele ning isegi ühiskondades, kus on arendatud väga erinevaid riigipoolseid teenuseid, rakendatakse formaalse sotsiaalhoolekande teenuseid alles siis, kui perepoolne hoolitsus kaob. Tema hinnangul isegi siis kui riik võtab arvesse pere kui sobiva koha hoolitsuseks ei tähenda see seda, et ta loobub omapoolsest kohustusest vaid see tähendab pigem kontrolli hoolitsuse kvaliteedi üle ja vajadusel nõustamist. Cochrane'i jt (2011) arvates aitab erinevate heaolurežiimide tundmine selgitada seda, kuidas sotsiaalpoliitika on riikides arenenud ning kuidas erinevad poliitikad defineerivad ja konstrueerivad perekondi kui informaalset heaolu pakkujaid ja sotsiaalsete probleemide põhjustajana perekonna kokkuvarisemisel. Nende arvamus on, et selline fookus aitab paremini mõista seda, kuidas erinevad asjaolud võivad suurendada pere volitusi või mõne pereliikme uute kohustuste teket, millised on soopõhised erinevused heaolu süsteemides.

Perede kohustused ja riigipoolne perepoliitika ei ole ühiskonnas eraldi seisev, vaid tihedas seoses ühiskonnas toimuvaga. Seda kinnitab ka Zimmermanni (1995) arvamus, et perepoliitika sisaldab endas kogumit erinevatest poliitilistest valikutest, mille eesmärk on suunatud

probleemidele, mida perekonnad ühiskonnas kogevad. Tema arvates on valitsusel suur roll selles, millised tegevusi probleemide lahendamiseks ette võetakse ja need tegevused on sisuliselt perepoliitika. Samuti rõhutab ta seda, et paljud perede probleemid tulenevad aga teistest poliitilistest otsustest, mis ei ole otseselt seotud peredega ning meeles peab pidama seda, et perepoliitika on kõik see, mida valitsus teeb ja mis peresid mõjutab. Tema sõnul nii nagu poliitiline raamistik on vajalik, et mõista perepoliitika sisu ja protsessi on tarvis pere raamistikku, et mõista ja analüüsida potentsiaalset ja tegelikku perepoliitika efekti või tagajärge – otsest või kaudset, tahtlikku või tahtmatut. Erinevate tegurite mõju perele kinnitavad ka Aldous and Dumons (1990) tuues välja, et perepoliitika sisaldab bioloogia, seaduste, kombestiku, valikute ja majanduse vastastikust sõltuvust, mis määrab pere staatuse, rollid ja suhted.

Riiklikul perepoliitikal on võim mõjutada seda, millised kohustused ja millises mahus jäetakse riigis pere kanda. Hantrais (2004) on uurinud erinevate riikide perepoolset toetust ning jaotanud riigid selle põhjal nelja gruppi: 1. grupis on Põhjamaad, Prantsusmaa, Luxemburg ja Belgia, kus valitsus on vähendanud pika aja jooksul inimese sõltuvust oma perekonnast; 2. grupis on Iirimaa, Suurbritannia, Holland, Austria ja Saksamaa. Tema sõnul iseloomustab neid see, et valitsuse retoorika on peresid toetav, aga poliitika elluviijad on tõrksad eraellu sekkumisel, mille tulemusena on valdav kaudne perepoliitika; 3. grupis on Itaalia ja teised Lõuna-Euroopa maad, mida iseloomustab see, et riik delegeerib vastutuse pere heaolu eest perele, kellel on seaduslik kohustus vaadata oma liikmete järele. Siin on seos autoritaarse režiimiga, kus olid kõrged patriarhaalsed väärtused, liberaal-demokraatia ja ei ole sekkumisel põhinevat lähenemist perele.; 4. grupp on Kesk- ja Ida-Euroopa riigid, mis ühinesid Euroopa Liiduga 2004. aastal. Nõukogude Liidu ajal toimisid universaalne elamumajandus, tervishoid, lapsehoid ja tööhõive. Seega ei olnud pere olulises sõltuvuses enda ressursidest, et tagada pereliikmete vajadused. Muutuste tulles riigis liikus aga vastutus teenuste eest erasektorisse ning traditsioonilised pereväärtused tulid taas päevakorda. (Hantrais 2004)

Riikliku poliitika ja insitutsionaalse korralduse ning pere omavahelist toimimist ja mõju on analüüsinud ka Kasearu ja Kutsar (2013) tuues erinevate uurijate seisukohtadele tuginedes välja, et sotsiaal-kultuurilist konteksti, mis kujundab põlvkondadevahelist solidaarsust perekonnas, võib iseloomustada lähtuvalt kahest aspektist: 1) institutsionaalne korraldus ja riikliku poliitika eesmärgid, kultuurinormid ja traditsioonid on need, mis juhivad ja kujundavad samaaegselt sotsiaalpoliitilisi otsuseid; 2) riigi ja pere vaheline koosmõju ei ole staatiline, vaid pigem dünaamiline ja võib ajas muutuda. Nende arvates peab arvesse võtma ka seda, et riik-

lik institutsioonide tasand on mõjutatud Euroopa Liidu direktiividest ja strateegiatest nt naiste tööhõive võimalused, laste ja eakate hoolduse intensiivsus, teenuste pakkumine jne., mis omakorda mõjutavad põlvkondadevahelise solidaarsuse üldist mustrit perekonnas.

Albertini jt (2009) on uurinud põlvkondadevahelist toetust ja uuringu tulemused näitavad, et on olemas kooskõla riigi heaolurežiimi ja pere põlvkondadevahelise toetuse intensiivsuse osas – Lõuna-Euroopa riikides on toetus intensiivsem kui Põhjamaades ja Mandri-Euroopa riigid on kusagil nende kahe vahel. Nende sõnul on teadlased kinnitanud, et makrotasandil on läbi seaduste mõju sellele, mil määral toetus toimib ka mikro ehk peretasandil.

Eelnevalt väljatoodule tuginedes saab öelda, et riigid on oma toimimises erinevad ning majandusest tulenevate ressursside kõrval on inimese heaolu tagamisel oluline koht perel, kuid pere roll on suuresti mõjutatud riiklikust korralduses. Riigipoolsest poliitikast sõltub see, mida oodatakse perelt ning millised on pere võimalused, muuhulgas on siin määravad ka kultuurilised ja ajaloolised iseärasused, mis samuti võivad mõjutada seda, kuidas perekond inimest toetava insitutsioonina toimib ja millised rolle võtab.

1.6 Perekond

Perekond on Bronfenbrenneri (1994) mudeli alusel inimese mikrokeskkond, kus on inimene ise ja tema lähikeskkond. Chentsova-Dutton ja Vaughn (2012) toovad välja, et kuigi põhivajadusi, mis kujundavad inimestevahelist sotsiaalse toetuse dünaamikat peetakse sarnaseks kõikides kultuurides, on nende esileulatumine ja väljendusviis siiski sõltuvad kultuurilisest kontekstist. Nende hinnangul on sotsiaalne toetus kultuuriliselt kinnistunud käitumine, mis väljendab ja arendab kultuurilist mudelit sellest, kuidas toimida individuaalselt ja kuidas teistega. Perekond on see, mis peab pakkuma vastastikust tuge oma liikmetele.

Kõik, mis toimub ühiskonnas, on mõjutatud selle liikmete poolt. Seetõttu on ka pere enda käitumine oluline mõjutegur. Hantrais (2004) kinnitab, et avalik poliitika ja pereelu on omavahelises seoses. Tema sõnul poliitika protsess muutub seda enam komplitseeritumaks läbi erinevate viiside, kuidas erinevad poliitika agendid kujundavad strateegiaid, mis on omakorda kohandatud perede poolt vastavalt nende vajadustele, perekonnad ei ole ainult passiivsed poliitika toetuse vastuvõtjad, nad on olulised kogu poliitika protsessis.

Pere ja riigi suhe on läbi aja ja ruumi olnud muutumises. See on inimese kõige lähem grupp, kus toimub lapse areng ja kasvamine ning põlvkondade väärtuste ülekandmine. Perekond on institutsioon, millel on kõige otsesem mõju üksikisikule. Mcmillan ja Copher (2005) on välja toonud, et perekond on keskne institutsioon inimese elutee kujunemisel, tal on nii sisemist kui välist dünaamikat, mis mõjutab tänapäevast elu ning elutee perspektiivis on eriti oluline mõista perekonna mõju ja rolli inimesele ja ühiskonnale. Samuti kinnitavad Keller jt (2004) oma analüüsidele tuginedes, et vanemus on kultuuri oluline tunnusjoon ning esindab peamist põlvkondadevahelist kultuuriväärtuste ja praktikate ülekandmismehhanismi. Nende hinnangul mõjutab vanemate tegutsemine tulevast elu lapsel ning selle lapse lapsevanemaks olemise viisi.

Saarits (2000) ütleb, et lapse kasvukeskkond peaks olema sünnihetkest alates just perekeskne, kuna arusaamist iseendast ei kujunda laps üksinda, vaid omandab selle ennekõike vanemate, õdede-vendade, vanavanemate mõjutuste kaudu. Tema hinnangul on esialgu lapsele tähtsaim see, mis toimub tema oma kodus ja lähedaste ringis, st mikrosüsteemis ning alles hiljem lisanduvad makrosüsteemi mõjutused. Seega on oluline, milline on perekonna roll lapse toetamisel ning kuidas seda toetab nii pere enda väärtuste süsteem kui ühiskond tervikuna.

Erinevates kultuurides võib olla perekonna toetuse väärtustamine erinev ja mõjutatud ühiskonna poolt erinevatest teguritest. Lazarus ja Folkman (1984) on uuringute põhjal välja toonud, et inimese toimetulek on seotud laiapõhjalise sotsiaalse kliimaga nagu kollektivism ja individualism ja sõltuv kultuurinormidest, valmisolekust ja hoiakutest sotsiaalse abi otsimise ja pere toetuse järele, religioossusest. Nende leiud rõhutavad isikliku kultuurilise keskkonna olulisust toimetuleku protsessis. Green, Deschamps ja Paez (2005) sõnul kasutatakse individualismi-kollektivismi dimensiooni selleks, et seletada erinevusi hoiakutes, väärtustes, käitumises, sotsialiseerumises jne. Uurijad iseloomustavad lääneriikide inimesi individualistide ja mitte-lääne isikuid kollektivistlikena. Nende sõnul on peamised individualismi iseloomustavad jooned on sõltumatus, autonoomia, eneseusaldus, unikaalsus, saavutustele orienteeritus ja neid iseloomustatakse kui isikuid, kes omavad kontrolli ja võtavad vastutuse enda tegevuse eest. Kollektivism aga on seotud kohusetundega grupi suhtes, üksteisest sõltumisega, sotsiaalse harmoonia saavutamise sooviga, grupi normidele vastavusega ning käitumine ja hinnangud kollektivismis on määratud normide või nõuetega grupi siseselt nagu nt perekond või lähikogukond. Reher (1998) on uurinud erinevate riikide peresidemeid ja toob välja, et riike võib jagada nõrkade ja tugevate peresidemetega piirkondadeks. Tema sõnul on regioone, kus

perel on esmane tähtsus ning seejärel indiviidil ja vastupidi, üksikisiku huvid tulevad esmalt. Tema arvates ilmestavad suhted perekonna ja üksikisiku vahel ka seda, kuidas ühiskond ise funktsioneerib ning poliitikakujundajad peaksid võtma arvesse toimivat peresüsteemi kui kujundavat kindlat sotsiaalpoliitikat. Ta toob välja, et tugevate ja nõrkade peresidemete jaotuv piir on lihtne: Kesk- ja Põhja-Euroopa (Skandinaavia, Briti saared, Madalmaad ja suur osa Saksamaast ja Austriast), koos põhja Ameerikaga on nimetatud kui nõrkade peresidemetega ühiskondadeks, Vahemere regioon aga on tugevate peresidemetega piirkond

Perekonnasisene toimimine ja vastastikused suhted väljendavad seega valdavaid kultuuriväär- tusi, peresidemete tugevus on geograafiliselt erinev. Ka perekond kui tervik võib olla erineva- tes kultuurides erinevalt mõistetav, millest võib tulla see, et perepoolse toetuse ulatust võidak- se näha erinevas kultuuriruumis erinevalt.

Lisaks suhetele lähisugulastega mõjutavad omavahelist toimimist ka põlvkondadevahelised suhted, mis muutuvad läbi aja üha olulisemaks. Bengston (2001) toob välja, et põlvkondade- vahelised suhted perekonnas on 21. sajandil muutunud kolmel olulisel põhjusel: a) demograa- filised muutused ja pikem eluiga võimaldavad jagada oma eluaastaid; b) vanavanemate ja teiste lähedaste kasvav olulisus perekonna funktsioonides; c) põlvkondadevahelise solidaarsu- se tugevuse ja elastsuse kasv. Tema sõnul on otsesteks ja olulisteks sugulasteks vanemate kõr- val lastele vanavanemad, kelle vastutav roll on määratud ka seadustes.

Kui peres on juhtunud sündmus või tekkinud põhjus, kus lapse bioloogilised vanemad ei saa või ei suuda anda lapsele vajalikku vanemlikku hoolitsust, siis on üks võimalus lastekodu või perekonnas hooldamise kõrval vanavanema või sugulaste eestkostjaks määramine. Inimesed võivad tunda tugevat moraalset ja sotsiaalset kohustust hoolitseda oma pereliikmete eest, mis paneb neid sellist sammu astuma.

Goodman ja Silvestein (2006) on uurinud vanavanemate rolli lastelaste kasvatamisel ning toonud välja, et üha enam pakuvad vanavanemad abi lastelaste kasvatamisel, kui vanemad ei ole võimelised seda tegema. Nende sõnul oli 2000. aastal maailmas 5,8 miljonit vanavane- mat, kes hoolitsesid oma lastelaste eest ning see arv on pidevalt kasvanud ning on tõendatud, et vanavanemad, kes kasvatavad lapselapsi, esindavad kõrge emotsionaalse ja füüsilise stres- siga riskigrupi. Kropf ja Robinson (2004) toovad samuti oma uuringus välja, et vanavane- mad, kes asudes ootamatult lapsevanema rolli, satuvad stressiolukorda, mis nõuab kiiret te- gutsemist, sest kohese ja viivitamatu lapsevanema rolli võtmise puhul ei ole vanavanemad

emotsionaalselt, füüsiliselt ja sotsiaalselt selleks rolliks valmis. Goodman ja Silverstein (2006) toovad välja ka selle, et vähem on mõistetud kultuurilise tausta rolli vanavanemate kohanemisvõimekusel ning unikaalseid ajaloolisi tingimusi, kus roll on arenenud. Ka käesoleva uuringu keskmes on vanemliku hoolitsuseta lapse lähiperekond kui toetusvõimalus ning vanavanemate poolse vastutuse võtmist või vastutuse andmist võivad mõjutada mitmed tegurid, mis omakorda kujundavad sotsiaaltöötajate tegevusvõimalusi lapse toetamisel.

Üks suurimaid väljakutseid paljudele sotsiaaltöötajatele on pere sotsiaalne kapital. Kui pere ei funktsioneerigi hästi ja/või ei paku sotsiaalset kapitali, võib perel olla olulisi takistusi toimetulekuks. Pere kapital pakub pereliikmetele ressursse, mis mõjutavad nende praegust ja tulevast funktsioneerimist. Belcher jt (2011) seisukoht on, et lapse arengus on olulised nii pere finants-, inim- kui sotsiaalkapital. Tema arvates on pere võimaluste osas oluline ümbruskonna sotsiaalmajanduslik olustik ning puudus tugevatest suhetest ja sidemetest peres viib selleni, et lapsed ei saa kasu inimkapitalist ja sellel võivad olla negatiivsed tagajärjed.

Peresisene ehk nii vanavanemate kui ka teiste sugulaste toetus pereliikmetele on seega sõltuvuses kultuurilistest väärtustest ning riiklikust toetussüsteemist, mis omakorda on tugevas seoses riikliku poliitikaga. Lähedaste toetus on suure tähtsusega lapse enda ja teda ümbritsevate pereliikmete jaoks. Selle põhjal võib kinnitada, et süsteemi eri osad mõjutavad üksteist vastakuti.

1.7 Probleemipüstitus

Luhmann (2009) on öelnud, et kõik, mis maailmas aset leiab, kuulub samal ajal alati süsteemi ja teiste süsteemide keskkonda. Pere on üks ühiskonna kui laiema süsteemi osasid ning seetõttu võib järeldada, et kõik, mis toimub ühiskonnas mõjutab peret ning pere omakorda mõjutab ühiskonnas toimuvat, sealhulgas pereväärtused ka poliitilisi lähenemisi. Zimmermanni (1995) sõnul on perepoliitika ja pereprogrammid süsteemi väljundid, mis seovad poliitilist süsteemi oma keskkonnaga, esindades ühiskonna mõjusaid väärtusi. Ka Eastoni (1965) seisukoht on, et poliitilise süsteemi mudeli järgi liiguvad väljundid poliitilisest süsteemist keskkonda perepoliitika programmide kaudu ning nõudmised ja toetus on sisendid, mis liiguvad keskkonnast süsteemi

Riigid, kus poliitikat teostatakse, võivad aga oma toimimises erinevad olla. Hilli (1996) sõnul on ühiskonnades erinevaid ootusi üksikisikule ja perele ning riikide vahel esineb erinevusi

selles osas, millised on perekonna kohustused pereliikme toetamisel. Chentsova-Dutton ja Vaughn (2012) toovad välja, et kultuuriline kontekst mõjutab seda, kuidas inimestevaheline sotsiaalse toetuse dünaamika esile ulatub ning milline on selle väljendusviis. Reher (1998) toob välja, et Euroopas on regioone, kus perel on esmane tähtsus ning seejärel indiviidil ja vastupidi, üksikisiku huvid tulevad esmalt.

Erinevates riikides võib olla perepoliitika erinev, sõltudes kultuurilistest väärtustest ja valdavast heaolurežiimist, mis omakorda sõltub nii ajaloolistest põhjustest, religioonist kui kultuurist. Me võime läbi erinevate riike iseloomustavate uuringute ja kirjelduste saada üldpildi nendes riikides olevatest valdavatest väärtustest, poliitikatest, kuid selleks, et saada teada, kuidas erinevad poliitilised arengud ja kultuuriväärtused on mõjutanud kindlat sihtrühma on vaja uurida olustikku kitsamas raamistikus.

Oorchot (2007) on öelnud, et iga analüüs ja arenguselgitus sotsiaalpoliitikas ja väljundites kukub kiirelt läbi, kui see ei pööra tähelepanu selles tegutsejatele ja nende tähendustele, mida nad annavad olukordade kohta, milles nad tegutsevad. Sotsiaaltöötajad on sotsiaalpoliitika ühed elluviijad. Sotsiaaltöötajad on sotsiaalses õigluses väärtuste põhised ning nad tahavad toetada inimest, et parandada tema olukorda, suhteid, sotsiaalseid ja kultuurilisi pädevusi ning tema käitumist (Ewijk 2010). Süsteemiteooriale tuginedes võib kinnitada, et kõik ümbritsevates süsteemides toimuv ja seal eksisteerivad valdavad väärtused või suunised avaldavad mõju ka sotsiaaltöötajale kui sotsiaalpoliitika rakendajale. Pereprobleemidega tegeledes on sotsiaaltöötajal kasutada riiklikud ressursid, isiklikud hoiakud ning pere kui subjekti omapoolsed väärtused. Aranda ja Knight (1997) on välja toonud, et hoolitsuse pakkujate toimetulek ja käitumine stressitekitavate sündmustega võib olla erinev, kuid vaid vähesed uuringud keskenduvad etnilisuse ja kultuuri rollile ning seetõttu on vajadus kultuuridevaheliste uuringute järele, et uurida võimalikke etnilisi ja kultuurilisi erinevusi toimetulekuviisides ja üldisi toetavaid sotsiaalseid süsteeme.

Üks stressitekitav situatsioon sotsiaaltöötajale on vanemliku hoolituseta lastele hoolitsusvõimaluste leidmine. See on olukord, kus ilmneb üks suurimaid väljakutseid paljudele sotsiaaltöötajatele ja see on Belcheri (2011) sõnul perede sotsiaalne kapital. Perekapital pakub pereliikmetele ressursse, mis mõjutavad nende praegust ja tulevast funktsioneerimist. Ühiskonnades on erinevaid ootusi üksikisikule ja perele ning riikide vahel esineb erinevusi selles osas, missugused on perekonna kohustused pereliikme toetamisel (Hill 1996). Sellest erinevusest

tulenevalt võivad ka sotsiaaltöötajate lähenemisviisid vanemliku hoolituseta lapsele olla erinevad ning sõltuda erinevatest kultuurilistest ja poliitilistest teguritest. Perekondades, kus lapsed on jäänud vanemliku hoolitsuseta ja see on juhtunud negatiivsete juhtumite, nt vanemate surm, vangistus, võimetus oma last kasvatada vms tulemusena, kogevad selles protsessis osalejad toimetulekuraskusi. Kuid võttes arvesse kultuurilist ja ühiskondlikku tausta võivad nende perede toimetulek ja toetavad võimalused ning sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad nende aitamisel olla kultuurist ja riigipoolsest korraldusest tulenevalt erinevad.

Kasvav inimeste mobiilsus loob uued väljakutsed kaasaegseteks ühiskondadeks. Inimestel tuleb elada suuremas mitmekesisuses ning seetõttu on kultuuridevaheline kompetents ja globaalne teadlikkus vajalik. Mitmekesisus nõuab sotsiaaltöötajatelt mõistmist erineva kultuuritaustaga inimeste suhtes ja tugevdada oma sotsiaalset ja kultuurilist pädevust. Rahvusvahelise sotsiaaltöö teadmised ja praktika on kogu Euroopas kiirelt arenemas. (Ewijk 2010)

Tänapäeval on üha enam levimas rahvusvaheline sotsiaaltöö ja erinevate, sh ka lastele ja peredele suunatud programmide elluviimine rahvusvahelises koostöös. Nendes tegevustes osalevad erinevate riikide sotsiaaltöötajad, kes aga tulenevalt erinevast kultuurilisest ja ühiskondlikust kontekstist võivad omada erinevaid arusaamasid perede sh laste toetamisest kas siis ühiskonna või perekonna tasandil. Tulemusliku koostöö tagamiseks peab tundma tegureid, mis mõjutavad spetsialistide tõlgendusi lapse või perekonna toetusmehhanismidest ning millised on mõjutegurid nende tõlgenduste erinevustele või sarnasustele. Nende teadmiste omamine aitab kaasa parema ühisteadmise loomisele rahvusvahelises sotsiaaltöös. Eelpool öeldule tuginedes on vaja võrdlevaid uuringuid, mis selgitaksid sotsiaaltöötajate erinevusi sotsiaaltöö meetodites ja nende põhjusi, aidates kaasa erinevuste paremale mõistmisele. Käesoleva uuring otsib vastust küsimusele, kas ja millised on erinevused perekonna toetusel vanemliku hoolituseta lapsele erineva kultuurilise taustaga riikides ja mis seda toetust mõjutab? Millised on kultuurilised või poliitilised mõjutegurid toetuse pakkumisel?

Käesoleva uurimuse eesmärk on kolme erineva riigi sotsiaaltöötajate tõlgenduste abil tuua välja olulised tegurid, mis mõjutavad suhtumist ja meetodeid vanemliku hoolituseta lapse ja perekondade toetamisel erineva kultuurikontekstiga riikides.

Perekonnad on üks olulisemaid mikrosüsteeme ühiskonnas, mis on Bronfenbrenneri ökosüsteemiteooria mudeli (Bronfenbrenner 1986) järgi mõjutatud erinevatest teda ümbritsevatest süsteemidest. Sotsiaaltöötaja on perekonna ja ühiskonna vajaduste ning võimaluste vahendaja.

Sotsiaaltöötaja tegutseb vastavalt riiklikult kehtestatud poliitikale ning seadustele ja valitsevatele normidele.

Käesoleva uurimuse keskmes on sotsiaaltöötaja, kelle tõlgenduste kaudu otsitakse vastuseid järgnevatele küsimustele võrreldes erinevate heaolurežiimide ja religioosse taustaga riikide – Gruusia, Itaalia ja Eesti – perekonna rolli vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisel:

1. Milline on ühiskondlik kontekst vanemliku hoolitsuseta lapse aitamisel?
2. Millised on sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad kriisiolukorras perede abistamisel?
3. Kuivõrd tegevusstrateegiad on taandatavad kultuurilistele erinevustele?
4. Kuidas peresisesed tegevused on mõjutatud perevälistest teguritest?

2. METOODIKA

2.1 Meetod

Käesolev uurimus on rahvusvaheline võrdlev uuring.

Teadlased on välja toonud, et rahvusvahelises võrdlevas uuringus võrdlevad uurijad spetsiifilisi küsimusi või fenomene kahes või enamas riigis, ühiskonnas või kultuuris, välistamata võimalust võrdluseks ajas (Hantrais 2009). Hill (1996) on kinnitanud vajadust tunnustada kultuurilisi ja institutsionaalseid erinevusi maade vahel, aidates sellega kaasa riikide arengule. Võrdleval uuringul on võtmeroll interaktsioonide lahtiharutamisel, mida ei ole kerge välja selgitada ühe maa uuringu kaudu. Võrdlevad uuringud loovad võimaluse vastastikuseks õppe- ja tööprotsessiks. Info ja teadmiste vahetus võimaldab riikidel luua ühist diskursust ja mõistmist.

Cochrane'i jt (2001) sõnul on olemas laiapõhjaline kokkulepe, et eksisteerib vajadus arendada võrdlevat analüüsi, kuid vähem on juttu sellest, kuidas see peaks olema tehtud. Ta toob välja, et laialdaselt tuntud arvamus on, et võrdleva töö puhul on keeruline hoiduda endale kõige lähedasema riigi mõjutusest teiste riikide kogemuse interpreteerimisel, samuti võivad esineda raskused erinevate reeglite ja mõistete arusaamisel ning ka keelelised raskused. Võrdlevat analüüsi erinevas keelekeskkonnas tehes tuleb olla kriitiline uurijapoolsete tõlgenduste osas ning selleks, et mõista uuritava konteksti, tuleb seda eelnevalt põhjalikult tundma õppida.

Huvipakkuv võib olla see, kuidas riigid on kultuuriliselt erinevad ja kuidas kultuur on mõjutanud kogu riigis toimuvat tervikuna. Kutsar (2008) toob aga ka teistele autoritele viidates välja, et kultuuriline lähenemine, mis keskendub võrreldavate riikide, ühiskondade ning kultuuride kontrastidele ja erinevustele, teeb maade võrdlemise ja üldistuste tegemise väga keeruliseks, kui mitte lausa võimatuks. Tema sõnul andmed sotsiaalse reaalsuse kohta peegeldavad vaid andmekogumise hetke, st on ajas muutlikud ja teatud mõttes juhuslikud. Käesolev uuring keskendub kitsalt sotsiaaltöötajate tõlgendustele vanemliku hoolitsuseta laste toetamisel ning uuringu keskmes on eelkõige vaid peresidemed ja neid mõjutavad tegurid.

Uuringus rakendatakse kvalitatiivset lähenemist. Quilgars jt (2005) on välja toonud, et võrdlevad kvalitatiivsed uurimismeetodid võimaldavad saada detailsemaid arusaamu erinevate riikides toimivate käitumiste, hoiakute ja kogemuste osas. Tema hinnangul võimaldavad need

keerukamat ja detailsemat analüüsi ning võivad olla eelistatumad kvantitatiivsete meetodite ees kui soovitakse luua ühetähenduslikke konstruktsioone mitmekesisest kontekstist. Tema sõnul peavad uurijad tõlgendama informatsiooni kõige ajaloolise ning kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise taustal, kogudes konkreetset teavet raamistikus, mis on piisavalt paindlik, et seda kasutada, samuti piisavalt jõuline, et võimaldada võrdlust.

Intervjueeritavaid küsitletakse poolstruktureeritud intervjuude põhjal. Saadud vastused kodeeritakse ja analüüsitakse vastavalt uurimuse eesmärgile. Intervjuu andmekogumismeetodina on vajalik seetõttu, et võimaldab andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Hirsjärvi (2005) on toonud esile intervjuu kui sobiva meetodi andmete kogumiseks juhul, kui teemat on vähe uuritud, intervjueeritav võib rääkida endast ja teemast rohkem kui uurija on suutnud ennustada, võib tekkida vajadus vastuseid täpsustada või kui soovitakse uurida raskeid või õrnu teemasid. Käesoleva uurimustöö puhul on intervjueeritavatel igapähe oma kogemuslugu, samuti erinev tegevusväli ning seetõttu võib tekkida vajadus vastuste täpsustamiseks ning peab olema valmisolek selleks, et intervjueeritav räägib oma tööst ja teemast rohkem kui esialgselt arvata. Intervjuud analüüsitakse tuginedes Bronfrenbrenneri ökosüsteemse mudeli erinevatele tasanditele, selgitades välja sotsiaaltöötajate tõlgenduste kaudu perekonna ja ühiskonna rolli vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisel ning seda mõjutavad tegurid.

2.2 Valim

Uuringusse haaratud sotsiaaltöötajad on pärit riikidest, mis on geograafiliselt teineteisest kaugel asuvad, kuid samas Euroopa tegevusruumis paiknevad riigid. Sotsiaaltöötajad tegutsevad keskkondades, mis on üksteisest kultuuriliselt, ajalooliselt ja religioonist lähtuvalt erinevad, samuti töötavad nad eri piirkondades – Gruusia Taga-Kaukaasias, Eesti Põhja-Euroopas ja Itaalia Lõuna-Euroopas.

Uurimusse kaasati igast riigist kaks vanemliku hoolitsuseta lastega kokku puutuvat spetsialisti. Üks Eesti intervjueeritavatest omab viieaastast kogemust lastekaitse spetsialistina ning teine enam kui kümneaastast kogemust kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajana.

Itaalia sotsiaaltöötajad omavad üle 20-aastast kogemust sotsiaalvaldkonnast, neist üks töötab vastamise hetkel puuetega inimestega ja teine noortega, kuid neil mõlemal on kogemus vanemliku hoolitsuseta lastega.

Gruusia mõlemad vastanud töötavad otseselt vanemlike hoolitsuseta lastega, üks neist peremaja tüüpi lastekodus ja teine laste päevakodus, mis on loodud eesmärgiga toetada lastekodust perekonda tagasi pöördunud laste toimetulekut. Nad ei ole kumbki erialase haridusega ning on lastega töötanud kümmekond aastat. Gruusia puhul tekkisid raskused sotsiaaltöötajatega kontakti saamisel. See võis tuleneda nende spetsialistide vähesusest riigis. Ministeeriumi sotsiaalametiga saadud kontakt ei olnud tulemuslik. Gruusia puhul aitasid kontakti luua Eestis resideeruv Gruusia kodanik ning uurimustöö autori isiklikud suhted Gruusias.

Intervjuud Gruusia esindajatega viidi läbi Skype'i videovestlusena, Itaalia ja Eesti puhul otsekontaktis. Itaalia sotsiaaltöötajatega oli võimalik kohtuda Euroopa Liidu noorteprogrammi raames Itaaliat külastades. Intervjuud Gruusia ja Itaalia esindajatega toimusid inglise keeles, mõlemal juhul oli toetavaks isikuks tõlk. Intervjuu Eesti esindajatega toimus otsekontaktis ja eesti keeles. Intervjuude läbiviimisel oli aluseks ühtne intervjuu kava.

Riigid, kus sotsiaaltöötajad tegutsevad on erineva ajaloolise ja kultuurilise taustaga, mis omakorda on mõjutanud ka sotsiaalvaldkonna arenguteed. Eesti ja Gruusia on 1991. aastal NSV Liidu lagunemise järel taasiseseisvunud ja alustanud ka seejärel reforme sotsiaalsüsteemis, Itaalia on aga kujundanud riigisisest poliitikat oluliselt pikema aja jooksul. Religioon ja selle tähtsus elanike seas on samuti väga erinev (vt tabel 1). Religiooni tähtsus on kõige kõrgem Gruusias. Samamoodi on erinevused ka perekonna tähtsuse osas. Perekond on väga oluline suurele osale elanikkonnast Itaalias ja Gruusias, kuid madalm näitaja on Eestis – 88% vastanutest peab perekonda väga oluliseks (vt tabel 1). Sotsiaalkulutused SKT-st on kõrgeimad Itaalias, kuid samas peredele suunatud eraldiste osa on oluliselt väiksem kui Eestis (vt tabel 1). Gruusia kohta paraku andmed puuduvad. Itaalia ja Eesti kuuluvad ka Euroopa Liitu.

Tabel 1. Riikide üldandmed.

	Gruusia	Itaalia	Eesti
Geograafiline asukoht	Taga-Kaukaasia lääne- ja keskosa, osa territooriumist asub Euroopas.	Lõuna-Euroopa	Põhja-Euroopa
Riigikord	Presidentaalne vabariik	Parlamentaarne vabariik	Parlamentaarne vabariik
(Taas)iseseisvumise aeg	1991	1947 (kehtestati parlamentaarne demokraatia)	1991
Elanike arv	4 497 600	59 685 227	1 320 174
Mediaanvanus	36,9	44	40,6
Religioon	Õigeusklikud (84%), ida-õigeusklikud (4%)	Katoliiklased (90%)	Luterlased (47%), õigeusklikud (44%)
Religiooni tähtsus, % vastanutest	79,5%	34%	7,6%
Perekonna olulisus, % vastanutest	98,7%	93%	88%
Sotsiaalkulutused SKT-st	Andmed puuduvad	29,7%	16,10%
Peredele suunatud eraldiste % kogu sotsiaalkulutustest	Andmed puuduvad	4,63%	12,5%

Allikad: Eurostat, Geostat, World Value Survey.

Järgnevalt on toodud kolme riigi kirjeldused, mis aitavad esile tuua riikides toimunud muutusi ja sotsiaalvaldkonna arengut, vanemliku hoolitsuseta laste olukorda ning ühiskondlikke väärtusi. Sotsiaal-kultuurilist konteksti, mis kujundab põlvkondadevahelist solidaarsust perekonnast, saab iseloomustada riigisisese institutsionaalse korralduse, riikliku poliitika eesmärkide, kultuurinormide ja traditsioonide kaudu, sest need juhivad ja kujundavad samaaegselt sotsiaalpoliitilisi otsuseid. (Kasearu, Kutsar 2013)

2.2.1. Gruusia

2.2.1.1 Sotsiaalvaldkond

Gruusia, kus 50–55% elanikkonnast elab vaesuses ning 15% äärmises vaesuses, vajab jätku- suutlikku sotsiaalkindlustuspoliitikat. Gruusia on tulnud Nõukogude Liidu sotsiaalkindlustus- süsteemist, mis tagas inimväärse elu pensionäridele, töötutele, puudega inimestele, paljulapse- listele peredele jt. Nõukogude Liidu kokkuvarisemise järel ei ole Gruusia suutnud endale sel- liste sotsiaalkulutustega süsteemi luua ega ole muutnud olemasolevat mudelit süstemaatiliselt ja põhjalikult. Euroopa naabruspiirkondade poliitika tegevuskava võtab arvesse ka sotsiaalse heaolu probleemi. Tegevusplaanis on kirjas sammud, mida on vaja teha, et vähendada vaesust. Gruusia valitsus on selles dokumendis sisalduva oma tegevuste kavandamisel arvesse võtnud. Vaesuse vähendamine on olnud Gruusia valitsuse üks eesmärke, kuid see ei ole õnnestunud, põhjuseks konkreetsete tegevuste mittemääramine ja soovimatus tegutseda. (Reforming ... 2006)

Poliitika kujundamine, spetsiaalprogrammide analüüs, kontseptsioonide ja programmide ette- valmistus ning sotsiaalkaitse seadusandlus on Gruusia töö-, tervise- ja sotsiaalministeeriumi vastutusalas. (MISSCEO) Peamine komponent Gruusia sotsiaalkindlustussüsteemis on sotsiaal- toetus. Riigipoolne pension tagatakse eakatele, erivajadustega inimestele ning neile, kes on kaotanud pere toitja. Toitjakaotuspensioni makstakse vaid lastele, eraldi peretoetusi Gruusias ei ole, va toetus paljulapselistele peredele, kus kasvab 7 või enam last ja kes on alla 18 aasta vanad. Riik soodustab ka erinevate sotsiaalteenuste arengut, sh hooldekodu teenust, kogukon- na- ja pereteenuseid. Need on suunatud eelkõige puudega inimestele, orbudele ja vanuritele. Antud teenused on tasuta neile, kelle sotsiaalmajanduslik seisund on alla kindlaks määratud taset, mida hinnatakse kindla punktisüsteemi järgi, hindamist viivad läbi sotsiaaltöö ametni- kud. Teenuste hulka kuuluvad ka hoolduspered, peremajad vanemliku hoolitsuseta lastele jne. (MISSCEO)

Töö-, tervishoiu ja sotsiaalministeeriumi raport (2013) esitab ministri David Sergeenko seis- koha, et Gruusias on olnud mitmesuguseid probleeme sotsiaalvaldkonnas, sh ei ole sotsiaalse- te probleemidega elanike andmebaas olnud täpne ega uuendatud, mistõttu abi said need, kes seda enam ei vajanud ja abivajajad jäid toetusest ilma. See olukord on loonud vajaduse muuta abivajaduse hindamismeetodit.

Riigis on olnud püsiv majanduslik ja poliitiline kriis, on tekkinud mitmed konfliktterritooriumid, sh Abhaasia, Lõuna-Osseetia, Adjaria. Riigile on olnud suureks väljakutseks siseriiklikult ümberasunud inimesed ja nende vajaduste rahuldamine. (Mitchnek jt 2009) Gruusiat iseloomustab usaldamatus, mis mõjutab sotsiaalseid, poliitilisi ja majanduslikke suhteid. See on kujunenud reegliks, et kodanikud ei usalda valitsust ja riigiasutusi, poliitikud ei usalda opo-nente, kahtlustatakse naabreid ja see kõik kokku loob ebastabiilsuse piirkonnas. Kuigi usaldamatus võib olla üheks selgituseks ebastabiilsuse kohta, saab samas välja tuua ka seda, et puudub üksmeel õigetes toimimisreeglites. Institutsionaalse regulatsiooni puudus võib luua mitte ainult tingimusi erinevate osapoolte huvide tarbeks, vaid ka mängureeglite muutusi vastavalt vajadustele. (Muskhelishvili 2011)

2.2.1.2 Vanemliku hoolitsuseta lapsed ja nende toetamine.

Vanemliku hoolitsuseta laste heaolu korralduse eest on vastutav Gruusia töö-, tervise ja sotsiaalministeerium. Ministeeriumi raport 2013. aasta (Gruusia töö-, tervishoiu- ja sotsiaalministeerium) kohta toob välja muutused vanemliku hoolitsuseta laste osas viimasel valitsusperioodil. Gruusia valitsus alustas laste heaolu reformi 2013. aastal institutsionaliseerimise vähendamise protsessiga, mille käigus suleti suured lastekodud lastele vanuses 6–18 eluaastat, jätkuvalt töötavad kuni 6-aastaste ja puuetega laste hooldusasutused. Peale laste heaolu reformi püütakse lapsi taasintegreerida nende bioloogilistesse peredesse, hooldusperedesse või perekodudesse. Laste ja emade toetuskeskused on läinud mittetulundusühenduste vastutuse alla. Gruusias on sisse seatud punktisüsteem perede toetusvajaduse hindamiseks. 2013. aastal muudeti sotsiaaltoetuste resolutsiooni, milles tõsteti punktinõuet ka hooldusperedele, sh sugulastest hooldusperedele, et kaitsta lapsi vaesuses elamise eest. 2013. aastal oli tegevuses 889 hooldusperet. 1094 last elavad hooldusperedes, nendest 138 on erivajadustega. 2013. aastal vormistati 145 adopteerimist, nendest 5 välisriiki. Gruusia on alustanud tööd ka nende lastega, kes elavad ja töötavad tänavatel, toetudes Euroopa Liidu ja ÜRO lastefondi projektide toetusele. 1650 abivajajat on kaasatud päevakeskuste tegevustesse, nendest 626 on hüljatuse riskis, 536 on erivajadustega lapsed. 420 last elab väikestes peretüüpi asenduskodudes. (Gruusia töö-, tervishoiu- ja sotsiaalministeerium)

Laste adopteerimise ja hooldamise seadus Gruusias toob välja, et hooldusperesse saadetakse laps, kes vajab hoolitsust, kuid kes ei saa seda mingitel põhjustel oma bioloogilises perekonnas või ei saa teda adopteerida. Hooldusperedele makstav toetuse suurus sõltub

sellest, kas ta on sugulase või mittesugulase hoolitsuse all. Gruusias pakutakse vanemliku hoolitsuseta lastele veel võimalust elada peretüüpi kodudes. Taasintegreerumise programmis makstakse peredele täiendavat toetust. (Georgian Social Service Agency)

Gruusias eksisteerib parallelselt riiklike lastekodude süsteemiga ka lastekodud, mis on Gruusia Õigeusu Kiriku võimu all. Samal ajal kui valitsus sulgeb riigi lastekodusid jätkab ta kiriku juurde loodavate lastekodude toetamist. Need lastekodud aga on reguleerimata, tuues kaasa samas ka võimaliku inimõiguste riski. Nende laste, kes elavad kristlikes lastekodudes, arvandmed on avalikest andmetest väljas. Kohalike organisatsioonide UNICEF-i ja teiste rahvusvaheliste toetajate abiga on tehtud olulisi samme, et toetada laste hooldamist, väikeste peremajade ja päevakeskuste loomist lastele, eesmärgiga edendada laste deinsitutsionaliseerimist Gruusias. (Mathews 2013)

2.2.1.3 Pereväärtused

Gruusia põhiseaduses on välja toodud vanavanemate õigused ja kohustused. Vanavanematel on õigus suhelda oma alaealiste lastelastega isegi siis, kui nad ei osale lapse üleskasvatamisel otseselt. Juhul kui vanemad keelavad suhted vanavanemate ja lastelaste vahel, on kohtul õigus see võimalus anda vastavalt kokkulepitud protseduuridele, mis on määratud kohtu poolt, kui see ei tõkesta laste normaalset kasvatamist ega oma neile negatiivset mõju. Samuti on seaduses välja toodud lastelaste kohustused oma vanevanemate ülalpidamise osas. Kohustused on lastel ka võõrasema-isa suhtes ja vastupidi, kohustuse aluseks ei ole ainult bioloogiline sidusus. (Civil code of Georgia, 2001)

Gruusias on madal isikute- ja insitutsioonidevaheline usaldus ning vähene osalus vabatahtlikes organisatsioonides ja poliitilistes parteides. Gruusias on tugevad sidemed perede, sõprade, sugulaste ning teiste omavaheliste sidusrühmade vahel. Sellest dimensioonist vaadatuna on Gruusia ühiskond tugev. Grusiinidel on rohkelt lähedasi sõpru ning sõprusel on tugev tähendus. Sõprade paljusus on oluline majanduslikuks eduks: töö leidmine ja info omamine. Perekonna kontaktid, naabruskond, sõbrad ja teised informaalised suhted mängivad olulist rolli ühiskonnaelus. Igas valdkonnas on paljud eesmärgile orienteeritud tegevused saanud alguse sõprade grupist või inimeste grupist, kes üksteist tunnevad. Need on kujundanud ka sotsiaalsed normid – inimesed oskavad luua sõprussuhteid ja neid oma tegevustes rakendada. (Muskhelishvili 2011)

Isiklike suhete olulisus on märk traditsioonilisest ühiskonnast, kus seotud ja perekondlikud suhted mängivad olulist rolli. Gruusia ühiskond ei ole aga traditsiooniline kollektivistlik ühiskond. Gruusias ei ole gruppidesse sisse- ja väljaastumise reegleid, vaid ollakse avatud, mis eristab teda traditsioonilisest kollektivistlikust ühiskonnast. Siiski asendab lojaalsust solidaarsus ja usaldus sotsiaalsetes suhetes, mis toob aga kaasa tugeva onupojapoliitika ja klientismi poliitilistes ning majanduslikes suhetes (Muskhelishvili 2011)

Gruusias on tugevalt kokkukuuluvad rühmad. Grusiinidel on tulevad solidaarsussuhted, enamuse on andnud või saanud abi oma perekonnalt, sõpradelt või naabritelt. Tihti seatakse teiste huvid ettepoole enda omadest. Grusiinid väärtustavad oma perekonda ja sõpru, 92% elanikest usaldab oma perekonda täielikult, 81% on öelnud, et kohtavad oma lähedasi vähemalt üks kord nädalas. Sotsiaalsed sidemed on olnud tugevad läbi iga riigikorra. Samas aga näitab tugevate sidemete väärtustamine ka negatiivset aspekti: 47% elanikest ütleb, et töökoha saamisel on olulised sidemed, 22% peab oluliseks haridust ja vaid 10% professionaalsust. (An Assesment....2011)

2.2.2. Itaalia

2.2.2.1 Sotsiaalvaldkond

Itaalias 1998. aastal vastu võetud seaduse nr 112 peatükk 132 annab seaduslikult funktsioonid ja administratiivse pädevuse sotsiaalteenuste korraldamises vähemustele, noortele, eakatele, vaestele peredele jne regioonide tasandile. Mõned neist pädevustest on delegeeritud kohalikele omavalitsustele. Iga omavalitsus, tegutsedes vastavalt regionaalsele regulatsioonile ja olemasoleva eelarve võimalustele, kujundab oma sotsiaalpoliitikat oma territooriumil. Seadus ei anna üldisi tingimusi või nõudeid omavalitsuse poolt väljamakstavatele sotsiaaltoetustele. (MISSOC) Itaalias eraldatakse suur osa sotsiaalkaitseüsteemi rahastusest vanadus- ja toitjakaotushüvitustele, need moodustavad kuni 60% sotsiaalkulutustest. 2011. aastal olid sotsiaalkulutused Itaalias 29,7% riigi SKT-st, mis on üks kõrgemaid näitajaid Euroopa Liidus. (Eurostat) Itaalia peamised probleemid on vaesus, eelkõige laste vaesus. Samuti see, et elanikkond lahkub tööhõivest suhteliselt varakult. (National Strategy ...) Itaalias elab 29,9% elanikkonnast vaesuses või tõrjutuse riskis, mis on Euroopa Liidu keskmisest (24,8%) oluliselt kõrgemal. (Eurostat)

Itaalias koguvad sissemaksid ja maksavad hüvitisi Sotsiaalkindlustusametid ja pensionifondid. (Sotsiaalkindlustusõigused) Itaalias on õigus taotleda kõigil neil, kes vajavad abi, elatist oma lähisugulastelt või asuda nende juurde elama. Tsiviilseadusustiku järgi on need elukaaslane, pojad, tütreid, miniad ja väimehed, äiad ja ämmad, vennad ja õed. (National Strategy ...)

Alates 1980. aastatest võib välja tuua kaks peretemaatika poliitilisse sfääri jõudmise põhi-joont. Esmalt on perekonna teema olnud keskne küsimus poliitilises vastasseisus. Teine element on see, et 1980-te keskpaigast alates pole eriti selliseid liikumisi, ühendusi ega organisatsioone, mis tegeleksid seisukohaga, et perekond on üks oluline element, mis põhjustab sotsiaalset ebavõrdsust. 1970-tel ja 1980-tel aastatel toimusid ulatuslikud üksikisiku ja pere õiguste vastastikused arengud ja õiguslikud reformid. Näiteks aastal 1975 võeti vastu uus pere-seadus ning uued õigusaktid abielulahutuse ja abordi kohta. Need reformid olid tingitud kaugeleulatuvast kriitikast perekonna kui institutsiooni ja selle suhte osas riigiga ning seda taotlesid 1960-te sotsiaalsed liikumised ning eriti naisliikumine. Toimus perekonna ümbermõ-testamine ja suurenes riigi vastutus üksikisikule suunatud teenuste osas. Reformid ja tervise-kaitse ning lasteaedade rajamine 1968. ja 1971. aastal muutsid riigi ja inimese vahelist suhet ja mõjutasid pereelu toimimist. Sotsiaalsed liikumised jäid seejärel vaiksemaks. Viimasel ajal on aga pere tõusnud taas keskseks temaks Itaalia poliitilistes diskussioonides. (Bernini 2008)

Bernini (2008) väidab, et Itaalia poliitika strateegiline lähenemine perekonnale on olnud liiga lihtsustav ja dualistlik, mis on takistanud võimalust tabada, kuidas Itaalia perekond on läbi aja muutunud. Tema hinnangul on see takistanud luua poliitikaid, mis on sobivad tänapäevasele perekonnale ning perekonna tagasitulek poliitilistesse diskussioonidesse ei ole mitte niivõrd ühiskonna surve kui poliitiliste parteide strateegilised kaalutlused ja katoliku kiriku mõju Itaalia poliitika üle. Tema arvates on sügavat mõju sellele, et peretemaatika Itaalia poliitikaelus esile on kerkinud, on avaldanud Vatikan ja kristlik-demokraatliku partei kadumine poliitikast, samuti liikumine kesk- või vasakpoolse poliitika poole, et püüda mõõdukat ja katoliiklikku valijaskonda. Tema sõnul oli abielu väga oluline perekonna kaitseks ning seda esindasid kristlik-demokraatlik partei ning tugev side partei ja katoliku kiriku vahel, sellel ajal loodud seisukohad pere kohta omavad siiani tugevat mõju, vaatamata sellele, et seadused on muutunud ning ilmalikud abielud ja lahutused on igapäevased.

2.2.2.2 Vanemliku hoolitsuseta lapsed ja nende toetamine.

Esimene seadus, mis määratles pere kohustused lapse eest hoolitseda, võeti Itaalias vastu 1983. aastal. Selles toodi välja, et laps peab kasvama perekonnas ja kui see ei ole võimalik, siis teises perekonnas. Alles viimase võimalusena nähti hoolekandeesutuse rolli lapse kasvu-keskkonnana. 2001. aastal seadust uuendati ja sellega lõpetati institutsioonide tegevus ning rõhutati veelgi enam peres kasvamise olulisust lapse jaoks. Sama seadus sätestas, et laps ei saa olla hooldusperes rohkem kui kaks aastat. (Zanuso 2011)

Kogukonna teenusel ja kasuperedes elas 31.12.2011 aasta seisuga kokku 29 388 last vanuses 0–17 eluaastat. Sealhulgas 14 397 hooldusperes ja 14 991 kogukonnateenusel. 30,2% 2011. aastal hooldusperedesse läinud lastest olid vanuses 6–10 eluaastat. Suur osa lastest, 33,8%, elab hooldusperes üle 4 aasta. Peremajade kasutajatest on suur osa 15–17 aastased, moodustades 43,9%. Peremajades elab ka palju välisriikidest pärit lapsi. Sugulaste hooldamisel on 47,9% lastest. Kõrgem osakaal sugulastepoolsel hooldamisel on Lõuna-Itaalias. (Ministero del Lavoro ...)

Zanuso (2011) toob oma uuringule tuginedes välja Itaalia vanemliku hoolitsuseta laste toetamise süsteemi puudused: laste ja bioloogilise perekonna kaasamine otsustamisse on formaalne või puudub ning kirja pandud plaane ei ole nendega jagatud; last puudutav info, mis edastatakse hooldusperele, ei ole täielik; toetus, mida pakutakse bioloogilisele perele, on nõrk; seos hoolduspere ja kasupere vahel ei ole selgelt eristatav; kogukonnas esineb hooldamise ignoreerimist ja kandidaate on vähem kui on vajadust; rahaline toetus ei ole piisav. Ta toob välja, et vanemliku hoolitsuseta laste hooldamist iseloomustatakse järgnevalt: esineb noorte suur osakaal; poiste ja tüdrukute osakaal on võrdne, välisriigi päritolu laste kasv ning kaheaastasest perioodist ei peeta kinni ja hooldusperes elamise aeg kestab kauem.

2.2.2.3 Pereväärtused

Itaalias reguleerib laste hooldamist seadus 149, milles on kirjas, et igal lapsel on õigus kasvada üles ja saada haridust perikeskkonnas. Selles seaduses sätestatakse aluspõhimõtted selles, et lapsel või noorel on õigus omada perekonda isegi siis, kui olemasolev perekond ei ole enam sobiv lapse kasvamiseks ja hariduse omandamiseks. Riigis on kehtestatud erinevad meetmed, et toetada perekonda raskuste ületamisel, likvideerida probleemid, mis viisid kriisi

või kohaldada kaitsvaid tegevusi. Üks meetmetest on lapse eemaldamine vanematest ning hooldusperesse või kogukonnateenusele suunamine või adopteerimine.

Võrreldes teiste Euroopa riikidega oli Itaalias siiski tugev kiriku roll väärtuste üle. Ühiskonnas toimunud arutelud ja kristlik-demokraatliku partei seisukoht ütlevad, et sotsiaalsed muutused ei tohi muuta perekonna sisemisi väärtusi. 1963. aastal oli abielulahutus peamiseks vastaseks, millega võidelda. Lahutuse aktsepteerimine vähendas abielu staatust, muutis rasestumisvastased vahendid põhjendatuks, vähendas vanemlikku vastutust ning aitas luua ühiskonda, kus juhtis individualism. 1990. aastatel kristlik-demokraatide võim kadus ning koos sellega vähenes ka kiriku võim, kuid see on poliitilisel maastikul siiski siiani oluline. (Bernini 2008)

Poliitilises mõistes on pere Itaalias tavaliselt kaks täiskasvanut ja nende lapsed. Peredega suheldes selgub aga, et see ei ole alati nii üheselt määratletud. Nad on pigem paindlikud ja ajas, ruumis ning elusündmuste läbi muutuvad. See, mida peetakse perekonnaks ja mis seda arvamust mõjutab, sõltub inimestest, gruppidest, kontekstist. Uuringud on välja toonud, et vanemate ja laste suhted Itaalias on väga tugevad, tugevamad kui mujal Euroopas. Üheks põhjuseks on näiteks vanemate ja abielus laste geograafiline lähedus, tihe suhtlemine – külastused ja telefonikõned, sõltumata sotsiaalsest klassist. Uuringud näitavad, et Lõuna-Itaalias on oluliselt tugevamad suhted peredes nii uue pere kui ka originaalperede vahel. Samuti on tugevad suhted teiste sugulaste, naabrite ja sõpradega. (Zontini 2006)

Sarti (2010) kirjutab, et ajal kui Itaalias on eakate hooldusele kavandatud suured ressursid, ei ole tehtud vajadustele vastavat panust eralastehoiule, vaatamata üha kasvavale naiste tööhõivele ja piiratud lasteaiateenusele. Tema sõnul on piiratud võimalused lapsehoidjate leidmiseks suurendanud vanavanemate kaasatust lastehoius.

Itaalia Statistikaameti (Istat 2014) andmetel on lähedastega suhtlemine Itaalias muutunud harvemaks kui 1993. aastal. Kui 1993. aastal vastas 28,2% vastanutest, et nad kohtuvad sõpradega iga päev, siis 2013. aastal vastab nii vaid 19,5%. Samuti on tõusnud nende arv, kes ütlevad, et kohtavad sõpru kord kuus: 13,5%-lt 17,5%-ni. Seega on inimeste läbikäimine sõpruskonnaga muutunud harvemaks.

2.2.3. Eesti

2.2.3.1 Sotsiaalvaldkond

Eesti üleminek NSV Liidu koosseisust iseseisvaks riigiks oli üleminek totalitarismilt demokraatialle, plaanimajanduselt turumajandusele, solidaarsuse kui domineeriva väärtuselt üle individuaalset heaolu taotlevale. 1990. aasta alguses loodi küll sotsiaalkaitseüsteem, kuid selle tõhususe kontroll jäi hilisemasse perioodi ning mitmed valdkonnad vajasisid ümberkorraldamist. 2000. aastal saabus uus reformilaine, mis tõi kaasa pensionireformi, tervisekaitse reformi ja lastetoetuste laienemise. Eesti 1990. aastate sotsiaalpoliitikat mõjutas tugevalt marksistlikust ühiskonnakäsitlest pärinev majandusliku determinismi teooria. Sotsiaalpoliitikat käsitleti Eestis kui tuletist ühiskonna majanduskorraldusest. Eesti majanduse väiksust arvestades arvati liberaalne majanduskorraldus olevat parim. (Kõre 2008)

Kikas (2011) on välja toonud, et Eesti sotsiaalpoliitika arengut on mõjutanud NSV Liidu heaolustraditsiooni pärand, paremerakondade domineerimine, põhjamaise heaolustraditsiooni mõju, Euroopa Liiduga liitumise mõjud, muude rahvusvaheliste organisatsioonide mõjud. Kiriku roll sotsiaalpoliitika kujunemisel on olnud nõrk, mis on väljendunud tugevate seisukohtade väljendamatuses: seisukohad on üldsõnalised, suunatud pigem indiviidile, mitte sotsiaalse struktuuriga seotud aspektidele keskenduvad.

2004. aastal Euroopa Liitu astudes pidi Eesti nii ettevalmistaval perioodil kui selle järgnevalt võtma oma riigi tegevuste aluseks Euroopa Liidus kokku lepitud põhimõtted. Sotsiaalvaldkonda riigis koordineerib Sotsiaalministeerium ning teostab seda läbi erinevate ametite.

Eesti inimvara raport (2010) on toonud välja Eesti suurima probleemi, milleks on elanikkonna vähenemine. Eesti rahvaarvu vähenemine tuleneb väikesest sündimusest, suurest suremusest ja väljarändest. Elanike keskmine eluiga on küll tasapisi tõusmas, kuid suur riskitegur tervisele on alkoholi tarbimine. Alkoholi liigtarvitamise vähendamine võimaldaks Eesti elanike keskmist eluiga ja tervelt elatud aastaid enim kasvatada. Ääremaalised on ligi pooled kohalikud omavalitsused Eestis. Ääremaade ettevõtetus on nõrk, tööpuuduse, heitumuse ja püsiva töövõimetuse näitajad võrreldes ülejäänud Eestiga oluliselt suuremad. Omavalitsused on sunnitud keskenduma üha enam sotsiaalküsimuste lahendamisele, suutmata algatada ja hallata perspektiivseid töökohti loovaid arenguprojekte. Üheks oluliseks probleemiks on ka venekeelse elanikkonna vähene usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu ja vähene kaasatus Eesti avalikku ellu.

2.2.3.2 Vanemliku hoolitsuseta lapsed ja nende toetamine

Vanemliku hoolitsuseta laste olukorda reguleerivad Sotsiaalhoolekandeseadus ja Perekonnaseadus. Vanemliku hoolitsuseta on need lapsed, kelle vanemad on surnud, tagaotsitavaks kuulutatud või teadmata kadunud; kellele on nende vanemate piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja; vanema isikuhooldusõigus on piiratud või täielikult ära võetud; vanemad on eelvangistuses või kannavad karistust vanglas. Vanemliku hoolitsuseta lapsi on võimalik suunata asenduskoduteenusele, samuti saab saata lapse perekonnas hooldamisele. Hooldamine perekonnas on isiku hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu ning kelle osas ei ole hooldaja perekonnaseadusest tulenevat ülalpidamiskohustust. Samuti on kohtul võimalik määrata lapsele eestkoste. Eestkoste seatakse lapse hooldamiseks ja kasvatamiseks ning eestkostjale kuulub nii lapse isikuhooldus- kui varahooldusõigus. Neljanda variandina on võimalik rakendada lapsendamist. Lapsendada on lubatud, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapsendaja ja lapse vahel tekib vanema ja lapse suhe. (Sotsiaalministeerium)

2012. aastal paigutati 371-st aasta jooksul perekonnast eraldatud lastest asenduskoduteenusele 134 last, eestkostja juurde paigutati 118 last, perekonnas hooldamise teenusele saadeti 42 last ning lapsendati 15 last. Enamus eestkostel lapsi elab sugulaste, sh vanavanemate juures. Kuigi eestkostel sugulaste juures elab enamus eestkostel olevaid lapsi, näitab statistika, et enamus aasta jooksul arvele võetavaid lapsi suunatakse siiski asenduskoduteenusele ja perekonnas hooldamisele või lapsendatakse. 2012. aasta jooksul arvele võetud lastest 31,8% asusid elama eestkostja juurde, kes kõik ei pruugi olla sugulased. (Sotsiaalministeerium 2014)

2.2.3.3 Pereväärtused

Väärtushinnangute uurimine näitab, et Eestis toimub ühelt poolt liikumine postmaterialistlike kindlusväärtuste suunas (indiviidi valikuvabadus, võrdsed õigused ja võimalused, eneseteostuse vabadus jne). Teisalt rõhutab suur osa ühiskonnast majanduslikest ja sotsiaalsetest raskustest tulenevalt puudusväärtuste tähtsust (lapsed, perekond, traditsioonilised soorollid). (Kõre 2008)

Kasearu (2008) uuring Eesti elanike vabaabieliu ja abieliu osas on välja toonud, et võrreldes Lääne-Euroopa riikidega on abieluks registreerimata kooselude arv kasvanud Eestis kiiremini ning seda suhteliselt lühikese aja jooksul – alates 1990. aastate algusest. Tema väitel võib ilm-

selt siin üheks seletuseks olla abielu ja vaba kooselu üldise tähenduse muutumine ühiskonnas. Ta toob välja, et kooseluga kaasnevad perekonna igapäevaelus sarnased hüved nagu abielu-
gagi ning Eestis praegu kehtiva perekonnaseaduse kohaselt seisnevad abielupaaride eelised vaba kooselu paaride ees ainult selles, et abielulahutus ja varaküsimused ning pärimine on seadusega reguleeritud.

Eesti inimarengu aruanne (2009) toob välja, et 1990. aastate alguse ühiskonna muutustega kaasnenud sotsiaalsete riskide ja ebakindluse kasv tõstisid olulisele kohale perekonnasidemete ja mitteformaalse võrgustiku abi ning toetuse elukvaliteedi säilitamisel, samas aga võib eeldada, et ressursse, millega aidata, nappis. 1994. aastal sai täiskasvanud lastelt majapidamistöodes abi 32% inimestest ja vanematest 28% aitas oma täiskasvanud lapsi. Kümme aastat hiljem on abisaajate hulk kasvanud 53%-le ja oma täiskasvanud lapsi abistab lastehoiul või majapidamistöodes 39% inimestest. Seega on põlvkondadevaheline toetus suurenenud. Ühelt poolt võib öelda, et põlvkondadevahelised sidemed on tugevnenud, kuid teisalt võib see peegeldada sotsiaalteenuste ebapiisavust, mis on tinginud mitteformaalse abi suurenemise. Näiteks on vanavanemate osa lapse hoidmisel suhteliselt suur: 2004. aastal tõi üks kolmandik vastajatest esile, et last hoiab peamiselt vanavanem ning ühe neljandiku puhul oli üks vanem ise kodune. Kuigi viimasel ajal on lasteaiakohtade kättesaadavus paranenud, võib siiski arvata, et vanavanemad on oluline ressurss pereelu igapäevases korralduses. Siiski, teiste Euroopa riikidega võrreldes on Eesti elanike ootused perekonnapoolsele toetusele madalamad, sarnanedes Taanile, Prantsusmaale ja Soomele. (Eesti inimarengu aruanne 2009)

Perekonna ülalpidamiskohustus on välja toodud Perekonnaseaduses. Seaduse § 96 ütleb, et ülalpidamist on kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased. § 80 samas seaduses ütleb, et kui üks isik põlvneb teisest, on nad otsejoones sugulased. Otsejoones sugulased on ülenejad ja alanejad. Ülenejad sugulased on vanemad ja nende eellased, alanejad sugulased on lapsed ja nende järglased. (Perekonnaseadus) Seega kaasneb ülalpidamiskohustus otsestele sugulastele, kelleks on lapsed või vanemad ega laiene laiemale sugulaste ringile.

3. ANALÜÜSI TULEMUSED

Riikidevahelise võrdluse aluseks on praktiseerivate sotsiaaltöötajate tõlgendused perekonna väärtustamisest ühiskonnas ning lähisugulaste ja ühiskonna rollist kriisiolukorras pere toetamisel. Käesoleva analüüsi keskmes on sotsiaaltöötaja. Payne (1995) sõnul saab sotsiaaltööd mõista ainult selles osalevate inimeste sotsiaalsest ja kultuurikontekstist lähtuvalt. Uurimuse jooksul viidi läbi kokku kuus intervjuud sotsiaalvaldkonnas praktiseerivate inimestega, kellel on kogemusi peresotsiaaltöös. Igast riigist – Gruusiast, Itaaliast ja Eestist – intervjueriti kahte valdkonnas töötavat isikut poolstuktureeritud küsimustiku toel.

Uurimuse analüüs tugineb Bronfenbrenneri (1986) ökosüsteemsele teooriale, mis seletab inimese ja teda kujundava pidevalt muutuva keskkonna vahelist interaktsiooni. See on protsess, mida mõjutavad suhted erinevate üksustega, aga ka laiem sotsiaalne kontekst, milles need suhted ilmnevad. Bronfenbrenneri ökosüsteemi mudel on jaotunud viieks erinevaks süsteemiks ehk tasandiks: mikro-, meso-, ekso-, makro- ja kronotasand. Bronfenbrenneri teooria lähtub lapse arengust ja seda mõjutavatest teguritest, kuid sama mudelit saab rakendada ka sotsiaaltöötaja tegevuskeskkonna analüüsimisel.

Käesolevas uurimuses on Bronfenbrenneri ökoloogiline mudel lapse arengu kohta kohandatud sotsiaaltöötaja poolt tehtava peretöö analüüsimiseks ning uurimuse analüüs on esitatud just mudeli erinevate tasandite järgi tuues esile saadud vastused esitatud uurimisküsimustele.

3.1 Sotsiaaltöötaja ja perekond

Uurimuse analüüsi aluseks on Bronfenbrenneri ökosüsteemiteooria ja vastav mudel. Mudeli mikrotasand on sotsiaaltöötaja amet, rollid, professionaalsus, mida tal on vaja töös laste ja peredega, töö keskkond ning peretööga seotult ka pere, kellega ta töötab. Sotsiaaltöötajate töö mikrotasandil on esmane märkamine ja abi perede toetamisel, see on tasand, kus rakendatakse üldist informatsiooni ja võimalusi. Järgnevalt on välja toodud uurimuse tulemused, mis annavad üldpildi uuringusse kaasatud sotsiaaltöötajatest ja nende rollist perede aitamisel, töö olemusest ning perekondadest, kellega nad töötavad.

3.1.1 Sotsiaaltöötajad

Intervjueeritud sotsiaaltöötajad on valdkonnas pikalt töötanud ning otseste kogemustega peretöös. Neil kõigil on erialane haridus ja pädevus selleks tööks. Itaalia ja Eesti sotsiaaltöötajad omavad sotsiaalvaldkonna kõrgharidust, Gruusia spetsialistid aga pedagoogilist haridust. Intervjueeritute erialane kogemus on 5–26 aastat.

Sotsiaaltöötajad toovad välja, et nemad on peamine tööriist perede ja laste aitamisel ning seetõttu on nende oskustel ja teadmistel oluline tähendus nende töö tulemuslikkusele. See kinnitab käesoleva uurimuse meetodi valiku õigsust, sest sotsiaaltöötaja vahendab sotsiaaltöö võimalused sihtrühmani ning olulisel kohal on nende tõlgendused valitsevast olustikust.

Sotsiaaltöötajad räägivad, et kui nende töös peaks olema juhtum, kus laps jääb vanemliku hoolitsuseta, siis see ei ole nende jaoks perioodiline töö, vaid pidev jätkuv kontakt selle lapse ja perega. Gruusia sotsiaaltöötajad töötavad aga ise lastekodus, sest see on peamine koht, kus saab nende lastega töötada. Sotsiaaltöötaja kui amet laiemas ühiskonnas ei ole veel oma kohta Gruusias leidnud, neid on kogu riigis vaid umbes 40 ning sotsiaaltöö valdkonna areng on kestnud intensiivsemalt 4–5 aastat.

Eesti sotsiaaltöötajad nimetavad valdkonnas töötavaid spetsialiste pädevateks ja toovad välja, et sotsiaaltöö tase ja töötajate kvalifikatsioon tõusevad pidevalt. Erinevusi sotsiaaltöös esineb olenevalt tööpaigast. Linnades on sotsiaaltöötajate töö kitsamalt diferentseeritud, maapiirkonna sotsiaaltöötaja peab olema valmis tegelema aga kõikide juhtumitega. Samas peab maapiirkonna sotsiaaltöötaja erinevate juhtumite kogemuse saamiseks suhtlema rohkem kolleegidega piirkonnast ning tegema võrgustikutööd.

Itaalia puhul tuuakse samuti välja regioonide erinevust, peamiselt seetõttu, et Lõuna-Itaalias on sotsiaaltöö võrreldes Põhja-Itaaliaga vähem aktiivne. Sotsiaaltöötajate professionaalsus on väga erineva tasemega ning tuuakse välja, et ka hariduse kvaliteet sotsiaalvaldkonnas on nõrk.

„Paljud töötavad selleks, et saada kuu lõpus raha ja ei tee seda tööd südamest. Me ei lasknud eksamil läbi pooli osalejaid, sest nende teadmised olid madalad. Me tundsim, et need inimesed peavad töötama inimestega, peavad lahendama probleeme, aga kui neil ei ole teadmisi, kuidas töötada, kirjutada projekte ja nad teevad vigu isegi itaalia keele kasutamises...“ (Itaalia)

Sotsiaaltöötaja sõnul on peamised sotsiaalteenused koondunud linnadesse ning maapiirkondades on sotsiaaltööl suured puudused.

Gruusias on sotsiaalvaldkond ja sellega seotud spetsialistide koolitamine aga veel välja arenemas. Nii intervjuueeritavate taust kui nende arvamused sotsiaaltöötajate pädevusest oma riigist kinnitavad Ewjiki (2010) seisukohta, et riikide võimalused ei ole sarnased ja see on tuntav ka sotsiaaltöö diskursuses ning et Põhja-Euroopa riikides on sotsiaaltöö rohkem professionaalne ja tunnustatud profession.

3.1.2 Perekond

Perekondade kirjeldustes, kellega sotsiaaltöötajad töötavad, on sarnasusi ja erinevusi. Traditsiooniline peremudel on kadumas peamiselt Itaalias ja Eestis, kuid on sotsiaaltöötajate sõnul siiski valdav, üha enam on aga lisandunud erinevaid teisi kooselu viise. Perekond on Eesti ja Itaalia sotsiaaltöötajate silmis lapsed, vanemad ja vanavanemad. Teisi sugulasi ei mainita.

Sarnaseid peremudeleid kirjeldavad nii Eesti kui Itaalia sotsiaaltöötajad, kuid Itaalia puhul rõhutatakse rohkem pereväärtuste suurt muutust võrreldes varasemaga. Perede puhul tuuakse välja, et perekonnad elavad miinimumvõimaluste piiril, neil ei ole julgust unistada ja plaane teha, sest nende elluviimiseks ei ole võimalusi. Ka Itaalias kui pigem kollektivistlikus riigis on peresidemed nõrgenenud, pereliikmed kohtuvad vaid nädalavahetustel ning iseloomulik on vaene sotsiaalne elu.

„Üldjuhul on ema, isa ja lapsed, aga on ka üksikisad, üksikemad või siis on vanaemad, vanaisad, neid variante on erinevaid, kes koos elavad.“ (Eesti)

„Kahjuks on Eesti pere see, kes ei ole ühe nimega.... sa pead väga teadma, kes on kelle laps, sest lapsed on kas ema või isa nime peal aga kõik ei ole ühe nimega.....Kui jõulude ajal teeme suure pere pakke, siis ma ei oskagi peale kirjutada perekond, sest ma ei tea mis selle pere ühine nimi on. Kui peres on kolme erineva nimega lapsed, siis mis ma panen selle perekonna nimeks...“ (Eesti)

„Paljud tänapäeva perekonnad on nõ taas ülesehitatud, mis tähendab kooselusi, kus lapsed on pärit erinevatest varasematest kooseludest. Suurenenud on ka nende perekondade arv, kus lapsi kasvatavad üksikvanemad. Abielus või kooselavad perekonnad koos ühiste lastega on

siiski veel enamuses. “ (Itaalia)

Gruusia sotsiaaltöötaja kirjeldus perest aga erineb Itaalia ja Eesti omast, eristudes sellega, et tuumikperele lisaks nimetatakse ka lähisugulasi. Samuti ei rõhuta intervjueritavad peremudeli muutust nii tugevalt kui tegid teiste riikide vastajad.

„Traditsioonilised Gruusia pered on tõeliselt lähedaste ja tugevate suhetega. Vanavanemad, tädid, onud on ka pere liikmed, pühasid tähistatakse koos. See on tavaline, et vanavanemad elavad perekonnas... mitte just tihti, aga vahel juhtub, et ka vennad elavad oma peredega koos.“ (Gruusia)

„Peredes on ikka nii, et noorim poeg jääb vanemate koju elama ja teised loovad oma kodu mujale, kuid side vanematekoduga on tihe. (Gruusia)

Perekonnad, kellega sotsiaaltöötajad olenemata riigist tegelevad, on üldjuhul majanduslikult vähekindlustatud, alkoholi- ja suhteprobleemidega. Nende peredega, kus on võimalusi laste heaolu tagamiseks rohkem, on sotsiaaltöötajatel kontakte vähem. Kõik intervjueritud sotsiaaltöötajad olid oma töös kokku puutunud vanemliku hoolitsuseta lastega ning nende olukorra lahendamiseks. Perede probleemid riikides on sarnased. Need on majanduslik toimetulematus, alkohol ja nõrgenenud sotsiaalsed suhted.

„Naiste roll on muutunud, nad on saanud rohkem õigusi. Naised töötavad ja saavad peredele raha, mehed on üldiselt tööta ja istutakse aias või avalikes kohtades ning päev lõpeb tavaliselt joomisega.“ (Gruusia)

„Peamised murekohad on praguses majanduskriisis raskused hakkamasaamisel oma finantsasjadega, suhtlemise probleemid, üksindus. Seda just nendes peredes, kus omavahelised suhted on keerulised, kuid ei osata abi küsida.“ (Itaalia)

*„Laste probleemid tulevad kodust, emast, isast. Kindlasti alkoholiprobleemid, noorelt on saadud lapsed, ei ole oskusi, vanemad ei ole saanud oma vanemate käest vajalikke teadmisi“.
(Eesti)*

Frude (1991) sõnul on perekonnad süsteemid ja pereliikmed süsteemi osad ja omavahelised suhted on väga olulised süsteemi toimimiseks. Tema sõnul vajavad pereliikmed tasakaalu hoidmist üksikliikmete autonoomia ja pere kui terviku sidususe vahel ning kultuurilised

erinevused sidususes võivad seisneda väärtuste erinevuses. Käesolevas uurimuses osalenute vastustest ilmneb riikides erinevusi perekonna koosluse ja omavaheliste suhete tõlgendamisel. Perekond on Itaalia ja Eesti sotsiaaltöötajate töös laps, tema vanemad ja vanavanemad, Gruusias aga laiem perekond, kus rolli mängivad ka laste tädid ja onud ja nende perekonnad.

Uurimuses selgub samuti see, et perekonnaliikmete rollid on muutunud ja muutus on riikides erinev või erineva intensiivsusega sotsiaaltöötajate tõlgenduste kaudu esile toodud. Näiteks Gruusia puhul tuleb välja, et ajas on muutunud rohkem pereliikmete rollid kui peremudel ise või pereliikmete sidusus võrreldes teiste uuritud riikidega.

3.2 Perekondade toetusvõimalused

Bronfenbrenneri mudeli mesotasandil mõjutavad sotsiaaltöötaja tööd peredega erinevad mikrotasandi süsteemide omavahelised suhted, sh kogukond, naabruskond, sugulased. Sel tasandil on olulised sotsiaaltöötaja teised kolleegid, võrgustik, peretöös ka perekonna lähivõrgustik. Siin tasandil ilmnevad ka kõige täpsemalt sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad vanemliku hoolitsuseta laste toetamisel, mis on mõjutatud nii perekonna lähivõrgustikust, perekonnast endast kui ühiskonna poolt pakutavatest toetusvõimalustest.

Perekondade toimetulek ja vanemliku hoolitsuseta lapse toetamine sõltub nii perekonna sotsiaalsest kapitalist kui ka ühiskonna poolt võimaldatavatest toetussüsteemidest. Kultuuriliselt ja riikliku korralduse poolest võib nendes toetusstrateegiates aga erinevusi olla. Sotsiaaltöötaja roll on toetada vanemliku hoolitsuseta last ning leida või pakkuda hoolitsusvõimalust. Lapse toetamisel saab määravaks sotsiaalne kapital. Hilli (1996) seisukoht on, et ühiskondades on erinevaid ootusi üksikisikule ja perele ning riikide vahel esineb erinevusi selles osas, missugused on perekonna kohustused pereliikme toetamisel.

3.2.1 Perekonna lähivõrgustik

Lähisugulaste mõju perekondade toimetulemisele kinnitavad kõikide riikide sotsiaaltöötajad. Nende kogemustele ja tõlgendustele toetudes saab välja tuua, et paremini saavad oma eluga hakkama just need, kellel on toetav suguvõsa ja lähedased inimesed või nad on pärit toimetulevast perekonnast.

„Noorem põlvkond püüab põgeneda perekonnast ja saada endale kuhugi oma elamine, kuid tavaliselt kukub see läbi, sest on suured kulutused ja ei ole võimalik juhtida oma peret ilma

ema või isa abita. On ka mitmeid juhtumeid, kus lapsed jäävadki eluaeg lasteks oma vanemate kõrvale ning ema-isa toetavad neid kogu elu. Ja mitte ainult oma lapsi, vaid ka nende loodud peret. (Gruusia)

„Need pered, kus on vanavanem juures, siis ... mul ei tule praegu kuidagi ette, et seal oleks mingi probleem, et kas siis vanaema tugi on nii suur taga. Miks sotsiaaltöötaja poole pöördutakse on see, et lapsed on järelvalveta, söömata aga kui vanavanem on ligidal või elab pere või kohe kõrval, siis reeglina need lapsed ei jää hooleta.“ (Eesti)

„Tihti on vanaemad rohkem emalikud ja nad on väga head lapse kasvatamisel, kui vanemad ei saa seda teha. Nad on paremad, sest neil on palju sügavamad väärtused.“ (Itaalia)

Samas esineb ka olukorda keerukamaks tegevaid aspekte, mis tulenevad just põlvkondade maailmavaadete ja mõtteviisi erinevusest, mis väljendub sotsiaaltöötaja hinnangutes nendele olukordadele. Kui Eestis nähakse lähiperekonna toel üldjuhul positiivseid aspekte, siis Itaalia sotsiaaltöötajad väljendavad muret laste heaolu ja arengu pärast juhul, kui vanavanem võtab lapse hoidmisel juhtiva rolli. Itaalias tuuakse välja üldine usaldamatus avalike institutsioonide vastu, mis omakorda toob kaasa selle, et eelistatakse jätta lapsed vanavanematele. Sellisel juhul aga on oht, et nad ei saa head haridust. Sellest võib järeldada, et kultuuriruumist tulenevalt võivad erinevate põlvkondade maailmavaade ja väärtused erinevad olla ning esineb lõhe väärtuste ning ühiskonna ootuste ja nõudmiste vahel. Sellise lõhe tekkimist mõjutavad kindlasti nii siseriiklik poliitika kui ka globaalsed trendid.

„Laps ei ole ainult selleks, et vanavanemat aidata. Vanavanemad võivad öelda, et nad tahaks lastelaste eest hoolitseda aga nad võivad tahta nendega kodus olla selle asemel, et saata nad lasteaeda või kooli. Sest kui laps on seal, ei ole tal samal ajal midagi teha.“ (Itaalia)

Sotsiaaltöötajad kinnitavad, et tugevate pereväärtustega perekonnad saavad paremini hakkama, üksteist toetatakse. Kuid sellised pereväärtused saavad kanduda edasi peamiselt pere enda harjumustele tuginedes.

„See tulebki sellest, kuidas on omal ajal vanemad seda suunanud, kas neil on tekkinud suhtlus sugulastega ja kas õed ja vennad suhtelvad omavahel või elavad eraldi oma elu, siin on vanemate roll hästi oluline – see, kuidas ta seda peret koos hoiab.“ (Eesti)

Lazarus ja Folkman (1984) on uuringute põhjal välja toonud, et inimese toimetulek on seotud

laiapõhjalise sotsiaalse kliimaga nagu kollektivism ja individualism ning see on sõltuv kultuurinormidest, valmisolekust ja hoiakutest sotsiaalse abi otsimise ja pere toetuse järele.

Antud uuring toob välja selle, et perekonna rolli tõlgendamine inimese toetamisel on riikides väikeste erinevustega, mis kinnitab, et kultuur ja hoiakud mõjutavad suhtumist perekonna olulisusesse. Itaalias nähakse perekonda kui olulist pereväärtuste edasikandjat, Gruusias on perekond inimestevaheliste tugevate sidemete ja sotsiaalsete suhete looja, Eestis aga toetuse pakkuja.

3.2.2 Perekondlik toetus

Olukorras, kus laps on jäänud vanemliku hoolitsuseta, on üheks abistamisvõimaluseks lapse hooldusõiguste andmine sugulastele, sh vanavanematele. Sotsiaaltöötajad Eestis ja Itaalias ei too oma vastustes välja kindlat sugulaste eelistust hooldajaks määramisel. Nende riikide puhul on määravaks kohtu otsus. Gruusias aga lähtutakse rohkem perekonna valikutest.

Itaalia sotsiaaltöötajad rõhutavad kohtu suurt rolli lapsele hooldaja määramisel. Kohus aga lähtub nii kohtu kui lapsega seotud sotsiaaltöötaja arvamusest. Kohus rakendab erinevaid meetodeid, et ära tunda lapsele parim valik ning annab vastavaid ülesandeid sotsiaaltöötajale. Sotsiaaltöötaja ülesanne on uurida lapse lähivõrgustikku, et kas sugulaste hulgas leidub sobilikke hooldajaid. Kasuvanemate sobivuse määramiseks viiakse läbi erinevad hindamised. Kui sobivaid hooldajaid ei leita, siis saadetakse laps elama asenduskodudesse – peremajadesse. Nii peremajades kui hooldusvanemate või sugulaste juures elavaid lapsi jälgitakse pidevalt ja nõustatakse. Kohtu poolt tehtavate otsuste keskmes on lapse heaolu tagamine.

„Nad ei vali vanavanemat, vaid võivad võtta ka tädi. Oluline on see, kellel on paremad oskused. Kohus ei lähtu sellest, et vanavanematega võiks kaasneda mingi lisahüve. Neile on oluline see, kellega on lapsel hea. Oluline on see, et neil on teadmised, oskused ja armastus, et seda teha.“ (Itaalia)

„Tüdruk elab tädiga, kuid sotsiaaltöötaja ja psühholoog peavad toetama seda tädi ... see on raske töö, et lapse eest hoolitseda.“ (Itaalia)

Vanavanemate soovile võtta laps enda kasvatada võib kohus vastata eitavalt.

„Nad tahaks seda teha, aga kohus ei lase neil seda teha.“ (Itaalia)

Peamiste probleemidena nähakse Itaalias just vanavanemate võimalikku soovi leida endale seltsiline ning vanavanemad võivad eelistada jätta lapsi koju selle asemel, et saata nad kooli või lasteaeda. Selle valiku põhjusena tõid sotsiaaltöötajad välja inimeste usaldamatust avalike institutsioonide vastu.

Eesti puhul on lapse üle otsustamine viidud samuti kohtu tasandile. Sellele eelneb sotsiaaltöötaja poolt pikk toetusperiood, et vältida lapse eraldamist perekonnast. See on äärmuslik meetod lapse kaitsmiseks.

„Vanemaid nõustatakse, saadetakse psühhiaatrite juurde, et leida sisemisi ressursse, et toimiks muutus. Kui nähakse, et muutust ei ole, siis tuleb eraldada laps perekonnast ... Öeldakse, et last ja vanemat ei tohi eraldada, need on väga äärmuslikud olukorrad. See on esmane, et vaadatakse oma pere ringis.“ (Eesti)

Vanavanemate ja sugulaste huvi lapse hooldamiseks on Eestis olemas, kuid määravaks saab siiski vanavanemate võimekus seda teha.

„No vanaemad ikka ütlevad, et lasevad selle mõtte peast läbi. Tuntakse, et ta on minu oma liha ja veri ja on ikka vaja võtta, aga selle juures peab ka ikka kaaluma, kas see vanainimene on võimeline ja suuteline. (Eesti)

Kui Eesti ja Itaalia puhul tuleb selgelt välja kohtu ja sotsiaaltöötaja roll lapse heaolu hindamisel ja selle üle otsustamisel, siis Gruusia eristub oluliselt, tuues välja suguvõsa võimu lapse üle otsutamisel. Sotsiaalagentuuri info saabumisel hoolitsuseta lapse kohta hakkavad töötajad otsima parimaid võimalusi lapsele. Kui laps tuleb perest eraldada, siis on esmaseks ülesandeks saada luba sugulastelt lapse adopteerimise kohta.

„Lähedastel sugulastel, näiteks vanavanematel on õigus öelda adopteerimisele „ei“ isegi siis, kui nad ei suuda ise lapse eest hoolitseda. Sugulastel on eelisõigus lapse adopteerimisel.“ (Gruusia)

Eesti ja Itaalia sotsiaaltöötajad on sugulastepoolse kasvatamise osas kahtleval seisukohal. Ühe põhjusena nähakse perekonna kasvatusstiili negatiivse mõju järjepidevust. Vanemad, kes on jätnud oma lapsed hooletusse võivad olla lapsena kogunud ka ise hooletusse jätmist ning seetõttu ei pruugi olla lapse vanavanemad hoolsamad ja pädevamad lapselast kasvatama ning tulemuseks võib olla ikkagi lapse hooletusse jätmine. See kinnitab Belcheri jt (2011)

seisukohta, et puudus tugevatest suhetest ja sidemetest peres viib selleni, et lapsed ei saa kasu inimkapitalist ja sellel võivad olla negatiivsed tagajärjed. Need tagajärjed võivad olla just oskuste puudus enda laste kasvatamisel.

„Vanavanemate poolne kasvatamine ei ole hea variant.... Kui üks naisterahvas jätab oma lapsed maha ja läheb minema või siis on neid lapsi väärkohelnud ja need lapsed on ära võetud, siis teda on ka ju kasvatanud tema oma pere. Ja kui see laps läheb samasse perre, siis mulle tundub, et selle pere väärtushinnangutes ja kasvatusstiilis on midagi viltu ja see antakse edasi omakorda lapsele. Aga see ei pruugi olla reegel.“ (Eesti)

Erinevalt Itaaliast ja Eestist rõhutab Gruusia sotsiaaltöötaja suguvõsa suurt rolli lapse hooldamisel ja seda ainuõige valikuna. Takistavateks asjaoludeks on pigem kas majanduslik väga halb seis või vanavanemate kõrge vanus. Kuna perekonnad elavad mitmekesi koos, siis on ka hoolitsuse üleminek teisele perekonnale sujuvam.

„Majanduslikel põhjustel ei ole see vahel võimalik ja paljud pered peavad saatma oma lapsed ära, sest neil ei ole piisavalt toitu või raha. Kuid kui neil on lapse hooldamine võimalik, siis nad kindlasti adopteerivad ta. Ma ei tea ühtegi last, kelle sugulased, kes saavad tema eest hoolitseda, ei oleks seda teinud.“ (Gruusia)

„Kui mitu perekonda elab koos, siis on sellisel juhul tavaline, et nad adopteerivad oma venna- või õelapsed, kui midagi peaks tema vanematega juhtuma.“ (Gruusia)

Albertini jt (2009) toovad välja, et on olemas seos healurežiimi ja põlvkondadevahelise pere toetuse intensiivsuse osas. Nende sõnul on toetus intensiivsem Lõuna-Euroopa riikides kui Põhjamaades ja Mandri-Euroopa riigid on kusagil nende kahe vahel. Nad toovad välja, et teadlased on kinnitanud, et makrotasandil on läbi seaduste mõju sellele, mil määral toetus toimib ka mikro ehk peretasandil.

Healurežiimi mõju kinnitab ka uurimistulemus. Itaalia ühiskond on liikumas konservatiivselt-korporatiivselt healurežiimilt rohkem sotsiaaldemokraatlikuma režiimi poole ning see võib olla avaldanud ka mõju peresidemete nõrgenemisele. Uurimistulemused näitavad, et Eesti ja Itaalia sotsiaaltöötajate tõlgendused perekonna rollist lapse toetamisel on sarnased ning ei esine ootuspärast Põhja- ja Lõuna-Euroopa erinevust. Gruusia, kus aga riiklik sekkumine on siiani nõrgem, ei ole ka poliitika mõju peresidemetele olnud nii tugev.

3.2.3 Ühiskondlik toetus

Nii perekonnad kui ka sotsiaaltöötajad perede toetajatena tegutsevad keskkonnas, kus mõju avaldavad lisaks omavahelistele suhetele ka erinevad teised institutsioonid, loodud tegevus- ja toetusvõimalused. Reheri (1998) sõnul on Euroopas regioone, kus perel on esmane tähtsus ning seejärel indiviidil ja vastupidi, üksikisiku huvid tulevad esmalt ning see, millised on suhted perekonna ja üksikisiku vahel, ilmestab ka seda, kuidas ühiskond ise funktsioneerib.

Lapse kasvamist peres väärtustatakse kõikides uuritud ühiskondades. Saaritsa (2000) sõnul on lapsele tähtsam esialgu see, mis toimub tema kodus ja lähedaste ringis, st mikrosüsteemis, alles hiljem lisanduvad makrosüsteemi mõjutused. Seega on oluline, milline on perekonna roll lapse toetamisel ning kuidas seda toetab nii pere enda väärtuste süsteem kui ühiskond tervikuna.

Seetõttu on oluline tuua uurimuses välja ka see, kuidas sotsiaaltöötajad hindavad perekeskseid tegevusvõimalusi oma riikides või kuidas on ühiskondlikult korraldatud vanemliku hoolitsuseta laste toetamine, tagades võimalikult perelähedase keskkonna.

Gruusias on peresid ja lapsi toetavad asutused peamiselt kodanikuühiskonna või välisabi toel loodud, Itaalias ja Eestis on toetussüsteem mitmekesisem, kui kõrvutada sotsiaaltöötajate arvamusi. Itaalia ja Eesti vahel esineb see erinevus, et Itaalia sotsiaaltöötajad toovad välja, et peredele loodud koostegutsemisvõimalusi ja -keskusi on riigis vähe, Eestis hinnatakse seda aga heaks.

„Üheks kaalukaks probleemiks peredele on pereabikeskuste ning laste- ja noortekeskuste teenuste puudus.“ (Itaalia)

Peamised perede kokkusaamise ja vaba aja veetmise paigad Itaalias on nädalavahetustel külastatavad kaubanduskeskused. Eesti sotsiaaltöötajad toovad aga välja, et nii tegevuspaiku kui peredele suunatud ürituste valik Eestis on päris hea.

Juhul kui pere on sattunud olukorda, kus laps tuleb perekonnast eraldada, siis tuleb Eesti sotsiaaltöötajate vastustest välja, et koostöö erinevate asutustega on efektiivne ja tulemuslik. See ilmneb nii kohtu kiires tegutsemises, spetsialistide kaasatuses perede nõustamisse ja lapse toetamises, vajadusel haigla, tugikeskuste ja tugiisikute kaasamises. Vajalik info laekub sotsiaaltöötajale näiteks naabritelt või perearstilt.

Vanemliku hoolitsuseta lapse toetamine nii sel juhul kui ta jääb sugulaste juurde kasvama kui ka eraldamine perest asenduskodusse või kasuperesse on ühiskondlikult aktiivne ja last toetav kõikides uuritud riikides. Kõikides riikides tuuakse välja tugev positiivne hoiak selles osas, et laps, elades lastekodus, peaks olema pidevas kontaktis oma sugulastega. Seda soodustatakse igal moel, võimaldades sugulaste külaskäike lapse juurde ning vastupidi. Sotsiaaltöötajad toovad välja, et sugulaste hoolitsus asenduskodus elava lapse suhtes on järjepidev.

„Kui lapsed on lastekodus ja nüüd need tädid ja onud ja vanaemad, et need on väga toetavad, suhtlevad internetis ja telefonitsi ja paar korda aastas sõidetakse teise Eesti otsa sugulaste juurde ja suveks võtavad lapsi enda juurde.“ (Eesti)

Gruusia sotsiaaltöötajad rõhutavad lisaks veel lastekodu enda suurt rolli laste sugulaste leidmisel.

„Me teeme kõik, et lastel oleks kontakt sugulastega ja toetame nende lähedasi suhteid. Nad saavad alati lapsi külastada ja lapsed neid külastada, kui see on võimalik. Nad saavad koolivaheajad koos veeta. Vanemad või sugulased saavad kogu info lapse kohta, probleemidest, õppimisest, saavutustest. Nad on kaasatud lapse arenguplaani. Me püüame ka vanematel aidata oma eesmärke täita, sest neil on suurem mõju lapsele. Me aitame ka ise sugulasi otsida.“ (Gruusia)

Itaalia sotsiaaltöötajate vastustest tuleb rohkem välja hinnanguid andvaid raporteid enne lapse eraldamist perekonnast kui ka järelkontrolli erinevate spetsialistide poolt peale kohtuotsuse jõustumist.

„Kohus võib otsustada ka vanavanemate kasuks lapse kasvatamisel. Seda aga vastavate institutsioonide järelevalve ja kontrolli all, kes jälgivad laste kasvatamist ja arengut ning koostavad aruandeid alaealiste komisjonile laste käekäigu ja heaolu jälgimiseks.“ (Itaalia)

Tuginedes sotsiaaltöötajate tõlgendustele võib kokkuvõtlikult öelda, et perekonna lähivõrgustik, põlvkondlikult edasi antavad oskused ja väärtused on olulised perede toimetulekul ja seda hinnatakse. Pere koostööd toetavate asutuste ja teenustega on rahul Eesti sotsiaaltöötajad; Itaalia ja Gruusia sotsiaaltöötajad väljendavad rahulolematust, et pakutavad teenused ei vasta perekondade vajadustele.

Vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse toetamisel ja tema üle otsustamisel on Itaalias ja Eestis

suur vastutus just sotsiaaltöötajate hinnangul ja selle põhjal tehtaval kohtuotsusel, lapse ja perega tegelevad erinevad institutsioonid. Gruusias on perekonnal ja lähisugulastel suurem sõnaõigus lapse üle. Peres või asenduskodus kasvavale lapsele on kõikides riikides toetav suhtumine, võimaldades aktiivset suhtlust oma perekonna või sugulastega. Peale lapse eraldamist perekonnast on olemas jätkuv kontroll lapse olukorra üle. Peamine toetav spetsialist selleks on sotsiaaltöötaja. Itaalia puhul tuuakse teiste riikidega võrreldes oluliselt rohkem välja järelevalvet ja kontrollimehhanisme.

Kropf ja Robinson (2004) toovad välja, et kohese hoolitsuse puhul on tegemist olukorraga, kus vanavanemad saavad lapselapse enda kasvatada ilma igasuguse ettevalmistuseta. Selle mudeli puhul satuvad vanavanemad stressiolukorda, mis nõuab kiiret tegutsemist.

Sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad kriisiolukorras perede abistamisel on kõikides riikides keskendunud nende perede igakülgsel toetamisele, kuid keskmes on siiski lapse heaolu. Kõikides kolmes riigis teeb lapse hooldamise osas otsuse kohus, kes tugineb sotsiaaltöötaja hinnangule selles osas, mis on lapsele tema olukorras parim. Itaalias on järelevalve ja otsustusprotsess tugevam, lisaks kohalikule sotsiaaltöötatajale on ametis ka kohtu sotsiaaltöötaja. Sugulaste roll tuleb arvesse oluliselt rohkem Gruusia puhul, kus peab otsust tehes arvestama ka sugulaste arvamusega. Eesti ja Itaalia puhul tuleb välja pigem hoolduspere või lastekodu eelistamist.

Sotsiaaltöötajate vastustest võib välja tuua, et Eestis tehakse palju toetavat tegevust enne kohtuni jõudmist, Itaalias on aga tugevalt arvestatav erinevate spetsialistide roll peale kohtuotsuse täitmist perede või lapse heaolu kontrollimisel või nõustamisel. Gruusia sotsiaaltöötajad lähtuvad otsust tehes perekonna majanduslikust võimekusest ja vanavanemate või sugulaste vanusest, Itaalia ja Eesti sotsiaaltöötajad toovad välja ka võimalikud põlvkondadevahelised väärtuste probleemid, mis võivad tekitada probleeme suhtes noorema põlvkonnaga, samuti põlvkondade erinevuse ühiskonna ootustest ja nõuetest. Need on peamised probleemid, mida nähakse olukorras, kus peab leidma lapsele parima keskkonna elamiseks või toetusmehhanismid vanavanemate aitamiseks.

3.3 Ühiskondlik korraldus

Sotsiaaltöötaja on laste ja perede aitamise vahend, kes tegutseb keskkonnas, mille kujundamisel osalevad nii sotsiaaltöötajad ise kui ühiskonna erinevad institutsioonid,

poliitilised jõud, erinevad huvigrupid. Aldous ja Dumons (1990) on välja toonud, et perepoliitika sisaldab bioloogia, seaduste, kombestiku, valikute ja majanduse vastastikust sõltuvust, mis määrab pere staatuse, rollid ja suhted.

Bronfenbrenneri mudeli alusel on eksotasand poliitiline taust, valitsuse tegevus, samuti majanduslik olukord riigis, mis kõik mõjutavad nii sotsiaaltöötaja tegevusstrateegiaid ja -võimalusi perede aitamisel kui ka perede olukorda tervikuna. Sellel tasemel tehakse kaugeleulatuvaid otsuseid sotsiaal- ja majanduspoliitikas ning need mõjutavad väga oluliselt laste ja perede elukvaliteeti. Uurimuse analüüs annab siinkohal tulemusi sellest, kuidas sotsiaaltöötajad tõlgendavad ühiskondliku korralduse mõju vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisele, otsides vastust küsimusele, milline on ühiskondlik kontekst vanemliku hoolitsuseta lapse aitamisel.

Eesti sotsiaaltöötajad toovad oma vastustes välja asutustevahelist koostööd perede toetamisel ja märkamisel, näiteks kontakt registriosakonnaga, perearstiga.

Teenuste erinevuse regiooniti toovad välja Itaalia sotsiaaltöötajad. Nad rõhutavad sotsiaaltöö taseme erinevust Põhja- ja Lõuna-Itaalia vahel ning maa- ja linnakeskkonna vahel. Sotsiaaltöötajate hinnangul on sotsiaalteenuseid rohkem arendatud linnades. Maal on teenuseid vähem, sest seal on palju loodetud perekonna võrgustiku toele.

„Siin maal on ema, isa, vanaema, vanaisa, tädi, onu ja nende pered. Suurtes linnades on keeruline vahemaa ja liikluse pärast ... Linnades on avalik teenistus ja selle inimressurss võtab toetamise rolli endale.“ (Itaalia)

Arvamus, et sotsiaalteenused on välja arendatud rohkem nendes piirkondades, kus peresidemed on nõrgemad ning seal, kus pered elavad lähestikku, nähakse potentsiaali just pere rollis oma liikmete eest hoolitsemisel, on omane vaid Itaaliale. Sotsiaaltöötajad ise pole aga selle olukorraga rahul ja nende arvates peaks olema võrdsed tingimused kõikides piirkondades. Maapiirkondades ei ole avalikke lasteaedaid ja seetõttu jääb laste eest hoolitsemine vanavanematele. Viimastel aastatel on teenuste vastavus elanike vajadustele vähenenud veelgi.

„Viimastel aastate majanduskriis on aidanud kaasa teenuste taandarengule. Nii majanduslikud sissetulekud kui inimeste kommunikatsiooniprobleemid ja omavaheliste suhete nõrgenemine on loonud täiendavaid vajadusi, millele riik ei suuda enam vastata. Muutumise

protsessis kasvavaid perekonnaprobleeme ei toeta riik vajalike vahenditega. See loob märkimisväärse distantsi inimeste vajaduste ja riigipoolsete võimaluste vahele, lisaks veel riigi raske ligipääs seoses bürokraatiaga. (Itaalia)

Gruusias on valitsus teinud samme lastekodude süsteemi muutmisel, ära on kaotatud paljud lastekodud ning puuduses elavate laste toetamine on toodud päevakeskustesse, et soodustada lapse koosolemist oma perega.

Probleemsete perede toetamiseks ja nende elukeskkonna parendamiseks rakendatakse kõikides kolmes riigis erinevaid täiendavaid võimalusi. Kui Eesti sotsiaaltöötajad näevad riigi poolse toetuse suurenemist, siis Itaalia sotsiaaltöötajad toovad välja erinevad projektifondid ning Gruusias sõltutakse palju välisabist. Kõikides riikides on rajatud perekodu meetodil töötavad peremaja tüüpi lastekodud. Itaalias ja Eestis on need järjepidevalt tegutsevad. Gruusias on SOS lastekülade süsteem üles ehitatud välistoetuse abiga ja ollakse palju sellest sõltuv.

Perede probleemid tulevad peamiselt majanduslikust olustikust, mis toob kaasa vaesuses elamise, alkoholismi. Nii mõjutab ka majanduslik heaolu ja võimalused lähisugulaste otsust võtta enda kasvatada vanemliku hoolitsuseta laps. Rahalisi takistusi nimetatakse just Eesti ja Gruusia puhul.

„Lapse perre võtmine on majanduslik löök. Riigi toetus kasuperedele on nii väike ja vanavanemad ei saa üldse kasupere toetust.“ (Eesti)

„Majanduslik olukord Gruusias ei võimalda alati peredel võtta lapsi ja nad peavad nad saatma ära, sest neil ei ole piisavalt raha toidu jaoks.“ (Gruusia)

Sotsiaaltöötaja pädevus oma tööd tehes sõltub otseselt riigis antavast haridusest sotsiaalvaldkonnas. Kui Eesti sotsiaaltöötajad hindavad Eestis antavat sotsiaalvaldkonna haridust heaks, siis Itaalia sotsiaaltöötajad on mures, et töötajate töö ja ülikoolis antava hariduse tase on riigis väga erinev ja kohati madal.

„Meil siin sotsiaaltöötajad ja õpetajad ei ole väga hea tasemega. Õpilased sõltuvad ju õpetaja tasemest.“ (Itaalia)

Gruusias on aga sotsiaaltöö hariduse saamine praegu väga kesine ja kõrgharidusega

sotsiaaltöö tegijad omavad pigem pedagoogilist haridust. Uus valitsus on asunud aga ellu viima muutusi sotsiaalvaldkonnas, mis peaks tooma juurde 200 sotsiaaltöötajat.

Sotsiaaltööd korraldavad kohalikud omavalitsused, kuid pakutavad võimalused sõltuvad otseselt kohaliku omavalituse valmisolekust seda teha ning regiooniti esineb erinevusi.

„Linnades on lastekaitsetöötajad olemas, aga maal vaid mõnes kohas. Eestis on sotsiaaltöötajad ikkagi pädevad.“ (Eesti)

Zimmermani (1995) sõnul on perepoliitika ja pereprogrammid süsteemi väljundid, mis seovad poliitilist süsteemi oma keskkonnaga. Süsteemi sisendid tulevad aga kõik keskkonnast, mõjutades poliitilist süsteemi. Sisendid peegeldavad ja koondavad infot keskkonna muutustest, millele süsteem peaks vastama.

Arvestades seda, kuidas uurimuses osalenud sotsiaaltöötajad oma tegevuskeskkonda ja laste ning perede olukorda kirjeldavad, ei saa öelda, et olemasolevad programmid kui süsteemi väljundid vastaksid täielikult sisenditele ehk vajadustele ja nõudmistele. Ühiskondlik surve perekonna väärtustamisele peaks olema tugevam, mis väljenduks siis ka riiklikes programmides perede toetamisel ja sotsiaaltöötajatele peretöö-alase pädevuse tõstmises. Siinkohal saab esile tuua näiteks kiriku tugevat rolli ja selle mõju perepoliitikale Itaalia poliitilises ajaloos.

Sotsiaaltöötajad sõltuvad oma töös eelkõige haridusest, mis võimaldab neil teha peretööd pädevalt. Eesti sotsiaalvaldkonnas töötajate pädevust hinnatakse heaks, Itaalias ebaühtlaseks ning Gruusias puudub otseselt sotsiaaltöö hariduse saamise võimalus. See olukord on sõltuv riiklikest prioriteetidest ning haridus- ja sotsiaalvaldkonna arengust igas konkreetses riigis. Pered, kellega sotsiaaltöötajad töötavad, on mõjutatud majanduslikest võimalustest, millest tulenevad ka nende probleemid. Majanduslik võimekus mõjutab ka peresiseseid otsuseid vastutuse võtmisel vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamise eest. Majanduslikke probleeme toovad esile rohkem Gruusia ja Eesti sotsiaaltöötajad, Itaalia sotsiaaltöötajad näevad suurt probleemi peresiseste suhete nõrgenemises ning riiklikud arengud ei arvesta nende muutustega tekitades olukorra, kus sotsiaalteenused on välja arendamata, sest loodetakse endiselt perekondade endi korraldusele. Rajatud on asutusi, mis toetavad vanemliku hoolitsuseta laste kasvatamist. Kui Eestis arvestatakse palju riigi abiga, siis Itaalias loodetakse erinevatele fondidele ning Gruusias välisabile. Gruusia riigi enda võimekus neid lapsi aidata

on olnud vähene, samuti on panus sotsiaaltöö kvaliteedi tõstmisele jäänud nõrgaks. Sotsiaaltöötajate sõnul on olukord aga muutumas.

3.4 Kultuurikontekst

Bronfenbrenneri mudeli makrotasand on kultuuri ja ideoloogia mõju inimest ümbritsevale keskkonnale, ühiskonnas tehtavatele otsustele, perekonna rollile. Järgnevalt on välja toodud analüüs sellest, kuidas sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad on taandatavad kultuurilistele erinevustele ning kuidas peresisesed tegevused on mõjutatud perevälistest teguritest sh kultuurikontekstist.

Kuo (2011) seisukoht on, et inimeste toimetulek on seotud laia sotsiaalse kliimaga nagu nt kollektivism-individualism ja omavahelises sõltuvuses kultuurinormid, isikute akulturatsioon ja etniline identiteet, sisemised versus välised orientatsioonid, kättesaadavus ja hoiakud sotsiaalse ja pere toetuse otsimisel, religioosete ja vaimsete uskumuste tase ja tunnused.

Kuna võib olla kindel, et kultuuril, väärtustel ja religioonil on suur mõju inimese tegevusele, otsustele ja suhtumisele, siis on järgnevalt välja toodud uurimuses osalenud sotsiaaltöötajate vastustest välja tulnud arvamused, mis toovad esile just valitsevate kultuurinormide ja väärtushinnangute mõju pereelus toimuvale. Sotsiaaltöötajate töös ilmnevad erinevad väärtushinnangud ja kultuurinormid nii selles, kuidas nad otsuseid tehes või peresid toetades peavad arvestama peres valitsevate normidega, mis omakorda on mõjutatud ühiskonna normidest ja väärtustest. Teiselt poolt aga tegutsevad sotsiaaltöötajad riigi poliitika väärtuste mõjusfääris, mille puhul esineb erinevus pereelu väärtustes.

Erinevate riikide sotsiaaltöötajate vastuste analüüsi tulemusena võib välja tuua, et peredest rääkides on Eesti sotsiaaltöötajatel kesksel kohal tugev vastutus- ja kohusetunne pere siseselt, Itaalia sotsiaaltöötajad toovad välja, et vanemad sugulased toetajate või hooldajatena on olulised just väärtuste edasikandmisel, kuid seda saadab põlvkondade erinev mõistmine ühiskonnast ja kohustustest. Gruusias tegutsetakse keskkonnas, kus perekond mõistab oma kohustust pereliikmete eest hoolitsemisel ning olulised on perekondlikud väärtused ja esile tuleb omavaheline tugev sidusus. Religiooni mõju keegi vastanutest otseselt ei nimeta.

Peresiseses suhetes, kus vanavanem kasvatab lapselast, on sotsiaaltöötajate sõnul enim probleeme väärtuste konfliktiga ja põlvkondade erinevusest tulenevate arusaamatustega. Eesti sot-

siaaltöötaja toob välja, et vanavanem võib väljendada rohkem kui vanemad ise seda, et lapselaps peab olema talle tänulik võetud vastutuse eest.

„Ta ootab tänutunnet ja ütleb seda tihti ka välja, millest ka pinged. Mina võtsin sind, mina olen sulle kõik oma elu andnud aga sina oled selline..., mis oleks olnud, kui ma oleks su ikka lastekodusse andnud.“ (Eesti

Sellised arvamused näitavad pigem seda, et vanavanema poolne lapse kasvatada võtmine ei ole pereelu loomulik osa, vaid selles ilmneb teravamalt sotsiaalse vahetuse konflikt. Sabatelli ja Shehani (1993) sotsiaalse vahetuse teooria põhjal on kõik suhted vastastikku meeldiv andmine ja võtmine, kuigi tasakaalu ei ole nende vahel alati olemas. Konflikt võib tekkida, kui tagasioodatav ressurss jääb väheseks.

Kõik sotsiaaltöötajad tegutsevad ühiskonnas, kus on kesksele kohale kerkinud majanduslikud väärtused ning perekondlikud väärtused on jäänud tahaplaanile. See, kui võrd tugevalt perekondlike väärtuste nõrgenemist poliitilisel tasandil tunnetatakse, võib olla sotsiaaltöötajate puhul sõltuvuses sellest, milliste traditsioonidega ja kultuurinormidega perekonnaelu varem on olnud. Itaalia sotsiaaltöötaja toob välja, et riik ei panusta piisavalt perekonna traditsioonide hoidmisele ja koostegutsemisse.

„See on väga keeruline, et pered kohtuvad teiste peredega. Kaubanduskeskused on täis inimesi, peresid, lapsi, sest ei ole teisi võimalusi perede ja laste kooskäimiseks.“ (Itaalia)

„Riigil on võim perede üle. Nad panevad ülevalt poolt nõuded paika, kultuuripärand ei loe siin midagi.“ (Eesti)

Oorchot (2007) sõnul on oluline jälgida kultuuri juhtivat mõju heaoluriigi institutsioonidele, kuid oluline on jälgida ka seda, kuidas neoliberaalsed väärtused mõjutavad poliitiku sotsiaalpoliitika kujundamisel ning võrrelda, kuidas erinevad õiguse ja solidaarsuse väärtused elanike hulgas erinevates riikides on seotud heaolu režiimiga. Zimmermanni (1995) sõnul on valitsusel suur roll selles, milliseid tegevusi probleemide lahendamiseks ette võetakse ning paljud probleemid peredele tulenevad aga teistest poliitilistest otsustest, mis ei ole otseselt seotud peredega. Selline tulemus ilmneb ka uuringu põhjal vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisel. Määrav ei ole niivõrd kultuuriline kontekst ja peretraditsioonid vaid majandusliku heaolu tagamine ning mitte pere sidususe toetamine vaid lapse kui indiviidi areng mis on riiklikes poliitikates olulisema tähtsusega kui perekond tervikuna.

Riikide ideoloogia on siiani olnud pigem tegeleda probleemsete peredega, mitte aga perekondade kui tervikuga algatades tegevusi, mis aitaksid hoida peresid koos. Eesti sotsiaaltöötaja toob välja, et senine poliitika on olnud pigem sündimust, aga mitte lapse heaolu toetav. Selle keskmes on ikkagi majandus ja sissetulekud. Vajaduspõhine lastetoetus on peredele toonud kaasa rohkem asjaajamist, vanemahüvitis keskendub ainult ühele lapsevanemale.

„Vanemahüvitis ei ole lapsele hea, vaid see on lapsevanemale hea, kes justkui planeerivad oma sissetulekuid selle järgi, aga ega lapsele see ei anna midagi eriti.... Ühiskond on orienteeritud töö tegemisele, omavahelist kavaliteetaega jääbki vähemaks, suurem rõhk on vanemate karjääritegemisel. Sinna läheb aeg, mis peaks minema kooselamisele.“ (Eesti)

Kõik sotsiaaltöötajad toovad välja selle, et perekonnad tegelevad pidevalt majandusliku toimetulemisega, see on pereelu keskmes, mis on nõrgestanud perekondade sotsiaalseid suhteid. Väljendatakse ka muret selle üle, et ühiskonnas kinnistunud normid sellest, milline on hea pere või hea lapsevanem, on ebamäärased..

„Arvatakse, et kui ei suitseta, joo ega kutsu külalisi, et see on piisav lapse heaoluks. Laps vajab aga tegelemist.“ (Eesti)

Ühelt poolt on pere keskkonnas, kus väärtustatakse endaga hästi toimetulemist ja majanduslikku edu ning teiselt poolt on kultuurinormidest ja väärtushinnangutest tulenev surve kohustuste osas oma pere ees.

„Isegi mõte, et jätad lapsed vanavanematele, kui sa lähed tööle või kohtumisele, ei ole aktsepteeritav. Ja kui seda teed, siis vaadatakse sind kui väga halba naist, kes soovib oma peret hävitada.“ (Itaalia)

Väärtustes ja normides ühiskonnas on toimunud muutused, mis on mõju avaldanud ka peredega töötavatele inimestele ja perekondadele endile. Globaliseerumises ning ühiskonna avatuks muutumises nähakse mõju pereelule just selles osas, et tugevad sidemed pereliikmete vahel on kadumas. Seetõttu on ka vanavanemate ja lähisugulaste roll kriisis perekonna aitamisel nõrgenenud ning valdav on sotsiaaltöö toetav roll perekonna abistamisel. Ühiskond on oma väärtustega muutunud ühes suunas ja pereelu teises suunas, avaldades vastastikust mõju. Pere hoiab end koos normide ja omavaheliste sidemetega, aga kui need on nõrgad, siis pere lagunebki.

Sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiates ilmneb kultuuriline erinevus peamiselt selles, kuidas lähisugulased suhtuvad vanemliku hoolitsuseta lapsesse ning millised on sotsiaaltöötaja enda kogemused ja hinnangud lapse hooldamise vanavanema või sugulaste poolt. Pereelu mõjutavad tegurid on riikides üldiselt sarnased – majanduse mõju, nõrgad sotsiaalsed suhted jne. Toetusstrateegiates ilmneb Itaalia puhul rohkem seda, et pereväärtused on aja jooksul väga palju muutunud ning see on toonud suuri muudatusi ühiskonna väärtushinnangutesse. Sellest tulenevalt võivad olla ka põlvkondadevahelised teineteisemõistmised keerukamad, sest vanavanemad jagavad endisi sügavaid traditsioonilisi pereväärtusi, millele võib olla mõju ka tugeval kiriku rollil mitukümmend aastat tagasi, noorem põlvkond on aga omaks võtnud uued suunad ühiskonnas. Gruusias on pereväärtused endiselt tugevalt juurdunud ning seetõttu ilmneb ka sotsiaaltöötajate töös rohkem sugulastega arvestamist. Kõikides riikides on valdav see, et üha enam väärtustatakse üksikisikut ja majanduslikku heaolu ning ühiskonna hoiakud, ressursid ega meetmed ei ole peret kui tervikut toetavad.

3.5 Muutused läbi aja

Kronosüsteem hõlmab läbi aja toimuvaid muutusi või järjepidevust keskkonnas, kus inimene elab. Käesoleva uuringu raamistikus ilmneb selle tasandi olulisus just selles, et uuringus kajastuvad ka põlvkondadevahelised erisused peretraditsioonide mõistmises ning läbi aja toimunud muutused, mis on avaldanud mõju perekonna heaolule on ka sotsiaaltöötajate tõlgendustes ja hinnangute andmisel olulisel kohal. Hantrais (2004) peab samuti oluliseks jälgida pere toimimise arengus üldisi muutusi ühiskonnas.

Käesolevas uuringus osalenud sotsiaaltöötajad toovad välja perega seotud muutusi läbi aja. Nii Gruusia kui Eesti muutused on seotud viimase kahekümne aastaga. NSV Liidu koosseisust vabanemine mõjutas ka pereelu. Itaalia sotsiaaltöötajad väljendavad muutust pikema aja jooksul ning see väljendub peamiselt just kiriku poolse perekondade toetuse üleminekus riigile. Itaalia sotsiaaltöötajad toovad suurima muutusena välja, et tugev traditsiooniline Itaalia peremudel on kadumas ja koos sellega ka vanemliku hoolitsuseta laste toetamine sugulaste poolt.

„Praegune „itaalia perekond“ ei vasta enam üldtuntud perekonna mudelile, nagu see oli aastaid tagasi“. (Itaalia)

Eesti sotsiaaltöötajad kogevad, et aja jooksul on perelt ära võetud kohustus ja vastutus oma pere eest. Samuti ei tunneta inimesed veel ise vastutust enda heaolu eest.

„Praegu on perelt võetud ära vastutus oma vanemate eest ja nagu vanematelt ka laste eest, põlvkondadevaheline side on ära kadunud.“ (Eesti)

Gruusia sotsiaaltöötajad toovad välja peresiseste rollide muutuse ning naiste aktiivsuse ja õiguste kasvu viimase 20 aasta jooksul.

„Naistel on Gruusias võrreldes teiste Kaukasuse riikidega rohkem õigusi ja see üha paraneb. Kahekümne viimase aasta rollid ja vastutused on muutunud – naised töötavad, aga mehed on kodused, sest neil pole tööd. (Gruusia)

Muutused Gruusias on seotud valitsuse muutusega ning sotsiaaltöötajate hinnangul hoolib uus valitsus peredest rohkem.

„Meil on suur demograafia probleem ja valitsus hakkas aasta tagasi soodustama noorte pere tegevust, et sünde oleks rohkem. Eelmine valitsus ei hoolinud sellest ja me sattusime suure globaliseerumislaine alla, mis tõi nii negatiivset kui positiivset lääne kultuurist. (Gruusia)

Gruusia ja Eesti sotsiaaltöötajad vaatavad ajas tagasi ka sellele perioodile, kui riigid kuulusid NSV Liidu koosseisu. Sellest perioodist üleminek tõi suuri muutusi pereellu majanduslike probleemide näol, samuti kadusid universaalne sotsiaalkindlustussüsteem ning naiste tööhõivet soodustavad meetmed. Sellelt suurelt muutuselt uuele arengule üleminek on olnud mõlemale riigile keeruline ning eelmise perioodi mõjule viitavad mõlema riigi sotsiaaltöötajad

„See võtab veel mõne põlvkonna aega, et harjuks ära see, et ma kogun midagi, et ma ei jääks lastele koormaks. Inimestel on vana mudel veel sees ja nüüd on tulnud uus turusituatsioon....“ (Eesti)

“Seda on ehk imelik öelda aga mõnes mõttes oli nõukogude liidu ajal oli kergem, sest siis ei olnud nii palju sotsiaalseid ja majanduslikke probleeme nagu nüüd. Mees ja naine töötasid siis mõlemad. Aga nüüd kui sul ei ole tööd ja ei ole piisavalt raha, siis tulevadki probleemid ja suhted muutuvad jahedamaks.” (Gruusia)

Kokkuvõtlikult võib öelda, et aja jooksul toimunud muutused on mõjutanud nii sotsiaaltöötajate endi positsiooni ja rolli ühiskonnas, nende töömeetodeid ja viise ning samuti perede enda

toimetulekut, pereväärtusi, toetusmeetmeid. Itaalia puhul on olulisemaks just poliitilised muutused ja kiriku rolli vähenemine, mis on toonud kaasa palju pereelu muutvaid otsuseid, mõjutades põlvkondade erinevaid väärtushinnanguid pereelus. Eestis on aja jooksul pigem muutunud perele olukord, mida on mõjutanud nii linnastumine kui majandusprobleemid, individualismi suurenemine majandusliku edu saavutamisel, tuues kaasa sotsiaalsete suhete nõrgenemise, mistõttu ei olegi alati pereliikmed esmane valik toetuse leidmiseks ning soov riigipoolsele toele on suurem. Gruusias on peamiseks läbi aja süvenenud probleemiks olnud majanduslik toimetulematus ja vaesus. Senine peaaegu olematu sotsiaalpoliitika on hoidnud suhted perekondades tugevad ning perekonnale loodetakse enam kui teistes võrreldavates riikides.

4. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Käesoleva uurimuse eesmärk oli kolme erineva riigi sotsiaaltöötajate tõlgenduste abil leida olulised tegurid, mis mõjutavad suhtumist ja meetodeid vanemliku hoolitsuseta lapse ja perekondade toetamisel erineva kultuurikontekstiga riikides.

Uurimuses keskenduti neljale olulisemale küsimusele:

1. Milline on ühiskondlik kontekst vanemliku hoolitsusega lapse aitamisel?
2. Millised on sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad kriisiolukorras perede abistamisel?
3. Kuivõrd tegevusstrateegiad on taandatavad kultuurilistele erinevustele?
4. Kuidas peresised tegevused on mõjutatud perevälistest teguritest?

Riigipoolse pere- ja sotsiaalpoliitika üheks teostajaks on sotsiaaltöötaja, kes ühelt poolt vahendab peredele neile võimaldatavaid toetusi, tegevusi, meetmeid ning teiselt poolt kujundab talle antud volituste ja võimalustega keskkonda, kus pereelu toimub. Chentsova-Dutton ja Vaughn (2012) toovad välja, et kuigi põhivajadusi, mis kujundavad inimestevahelist sotsiaalse toetuse dünaamikat, peetakse sarnaseks kõikides kultuurides, on siiski nende esileulatumine ja väljendusviis sõltuv kultuurilisest kontekstist.

Käesoleva uurimuse keskmes oli vanemliku hoolitsuseta laps ning teda toetavad strateegiad ja neid mõjutavad tegurid sotsiaaltöötajate tõlgenduste kaudu.

Uurimusele tuginedes võib väita, et peresised tegevused on mõjutatud perevälistest teguritest, nii kultuurilistest kontekstist, majandusest kui ka poliitilistest otsustest. Kultuurilised erinevused riikide võrdluses ilmnevad peresiseses dünaamikas, kuid sotsiaaltöötaja tegevusstrateegiad on mõjutatud suure osas riiklikust korraldusest ning samas ka peresestest protsessidest.

Luhmanni (2009) süsteemiteooriale tuginedes võib kinnitada, et kõik, mis maailmas aset leiab, kuulub samal ajal alati süsteemi ja teiste süsteemide keskkonda. Käesoleva uurimuse raamistikuks oli Bronfenbrenneri ökosüsteemiteooria, mille järgi perekonnasisesed protsessid on mõjutatud perekonnavälistest tingimustest. Ökosüsteemi mudeli keskmes oli sotsiaaltöötaja ning analüüs hõlmas kõiki mudeli tasandeid, et tuua välja sotsiaaltöötajat mõjutavad erinevad tegurid peretöös, mis omakorda mõjutavad vanemliku hoolitsuseta lapse toetusmeetmeid.

Võrreldes Gruusia, Itaalia ja Eesti sotsiaaltöötajate tõlgenduste ja riikide taustinformatsiooni põhjal konstrueeritud sotsiaaltöö maastikku võib välja tuua kultuurilised ja riigikorralduslikud erinevused vanemliku hoolitsuseta laste toetamisel.

Ühiskonnad ja riiklikud korraldused on pidevas muutumises, mis avaldab mõju nii perekonnale, lapsele kui perega töötavale sotsiaaltöötajale. Järgnevalt on välja toodud riikide lõikes sotsiaaltöötajate tõlgendustele ning riikide üldinfole tuginedes ülevaade ühiskondlikust kontekstist sotsiaaltöös ja töös peredega ning ühiskondliku ja kultuurilise konteksti võrdlev analüüs.

4.1 Itaalia

Itaalia sotsiaaltöötajate hinnangul on viimaste aastakümnete muutused nii üldise majanduskriisi mõjul kui ka arengusuundades, kus pere ja kiriku roll perekondade aitamisel on vähenenud, sotsiaalteenuste pakkumine on rohkem riiklikult korraldatud või suunatud mittetulundusühendustele, toonud kaasa selle, et peresidemed on nõrgenenud, vastutus pereliikmete ees on vähenenud. Samas pole arendatud ka sotsiaaltöötaja hariduse kvaliteedi tõstmise võimalusi, mis tagaks professionaalse abi peredele üleriigiliselt võrdsel tasemel ning samuti ei ole riik ega kohalik omavalitsus loonud Itaalia kultuurinormidele ja peretraditsioonidele vastavat asutuste ja tegevuste võrgustikku, mis soodustaks perede omavahelist tihedamat läbikäimist. Inimeste omavahelise suhtlemise aktiivsus on langenud. Töötades vanemliku hoolitsuseta lastega rõhutasid sotsiaaltöötajad kohtu ning sotsiaalse ja vaimse tervise teenuste olulist rolli lapse toetamisel, perekonna toele loodetakse vähem kui tugevast kollektivistlikust riigist eeldada võiks. Sotsiaaltöötajate jaoks on vanavanemate kaasamine lapselapse kasvatusse seotud võimalike eettulevate probleemidega, mis on seotud just põlvkondade väärtuskonfliktiga. Arvestades seda, et Itaalia tänaste vanavanemate maailmavaade on kujunenud perioodil, kui kirikul oli oluline roll inimese elus ning riigipoolset sekkumist ei usaldatud, on see ka suurim põlvkondade vaheline vastuolu tänapäeval. Mistõttu sotsiaaltöötajad liskas sellele, et riik on keskendunud oluliselt sotsiaalteenuste pakkumisele ning pere vastutus on vähenenud, ei pea ka vanavanemaid alati kõige paremaks lahenduseks laste kasvatamisel.

4.2 Gruusia

Gruusia sotsiaaltöötajate sõnul on sotsiaaltöö valdkond Gruusias välja arendamata. Peamised toetuse pakujad on kristlikud organisatsioonid ning välisabi toel loodud asutused, sotsiaaltöötajate väljaõpe peaaegu puudub.

Intervjuude põhjal ja riigi taustinformatsiooni arvesse võttes võib välja tuua, et turu roll on olnud inimeste heaolu tagamisel Gruusias kõrge, riigi poolne toetus on olnud minimaalne ning lähtunud on universaalsuse põhimõttest. Sotsiaalvaldkonna reformid on alles loomisel ning seetõttu võib öelda, et siiani on olnud valdav usaldamatus, sotsiaalteenuste väljaarendamatus, sotsiaalsete institutsioonide madal tase. Kindlat heaolurežiimi mudelit on Gruusia puhul tuginedes Esping-Anderseni mudelitele raske välja tuua, pigem on see veel välja arenemas. Liberaalsele heaolurežiimile viitaks see, et riik ei sekku pereellu, samas on aga kiriku roll väga tugev sotsiaalteenuste pakumisel, esineb suguluse olulisus ning tugev solidaarsus.

Sotsiaaltöötajad tegutsevad keskkonnas, kus riiklikult pole loodud tugevaid meetmeid probleemsete perede toetamiseks ning seetõttu on ka nende sõnul suur roll perede enda toetusel oma liikmetele sh ka vanemliku hoolitsuseta lastele. Vastanute sõnul on peretraditsioonid tugevalt säilinud ning sõltuvus perekonnast suur ja samuti riiklikult on aktsepteeritud perekonna otsustav sõna vanemliku hoolitsuste lapse üle. Riigis olnud lastekodude süsteem on viimastel aastatel ümber korraldatud ning riigi poolt toetatakse laste tagasipöödumist bioloogilisse perekonda. Vanavanemate kaasamisel lapse kasvatamisse näevad sotsiaaltöötajad ainukeste taskustena kas pere majanduslikku olukorda või vanavanemate kõrget vanust. Sotsiaaltöötajate sõnul elavad paljud pered koos, toimub tihe läbikäimine ja üldiselt on pere see, kes võimalusel siiski vanemliku hoolitsuseta lapse enda kasvatada võtab ning sotsiaaltöötajad pakuvad omalt poolt vajadusel tuge ka laste sugulaste ülesleidmisel.

4.3 Eesti

Eesti puhul tuleb esile, et majandusraskused ja töövõimetus või tööpuudus on viinud perede sotsiaalsete suhetele lagunemisele, toonud kaasa peremudelite suure muutuse ning peresidemete nõrgenemise. Samas on sotsiaaltöötajate sõnul loodud erinevaid keskusi ja keskkondi, kus pered saavad koos aega veeta ning mis toetavad perede koostöömist. Teenuste ja toetuste mitmekesisus on vähendanud perede enda vastutust oma liikmete eest, samu-

ti käib inimestega kaasas ka NSV Liidu ajast pärit arvamus, et riik peab inimeste eest hoolitsema. Riigis on sotsiaaltöötajate pädevus hea ning väljaõpe mitmekesine. Sotsiaaltöötaja, aidates vanemliku hoolitsuseta last, pigem toetub erinevate asutuste toele kui sugulaste abile. Peamiseks põhjuseks, miks sugulaste abist loobutakse, on see, et riiklikult ei ole vanavanemate poolne kasvatamine toetatud, seega tekib vanavanematel raskem majanduslik seis ning enamus juhtumeid, kus laps jääb hooletusse, on siiski peres valitsevatest väärtustest tulenev ning need on kandunud vanematesse juba nende enda lapsepõlvkodust. Samas sugulased väljendavad kohusetunnet ja vastutustunnet oma sugulaste aitamise ees, kuid sotsiaaltöötajate sõnul kaasneb sellega nõ sotsiaalse vahetuse aspekt ehk oht konfliktiks, kus last esmalt altruismist kasvatav pere võib väljendada pettumust, kui lapse tänutunne perele ei ole piisav. Keskkel kohal töös peredega ning lapse kasvatamise otsutamisel on majanduslikud väärtused. Peamine on individuaalne lähenemine ning riik ei soosi pere kui tervikuga tegelemist.

4.4 Ühiskondlik ja kultuuriline kontekst riikide võrdluses

Võrreldes kolme uuritud riigi sotsiaaltöötajate tõlgendusi oma töös vanemliku hoolitsuseta lastega võib välja tuua, et ühiskondlik kontekst vanemliku hoolitsuseta lapse aitamisega on nende kolme riigi puhul erinev, kuid põhjused, miks lapsed jäävad vanemliku hoolitsuseta on sarnased. Riikide erinevus seisnes just selles, kuidas sotsiaalteenused on riigis arendatud ja mis on olnud selle arengutee mõjutegurid.

Uurimuse tulemusel saab välja tuua järgmised olulised mõjutegurid vanemliku hoolitsuseta laste toetamisele: majandus, kultuur, sotsiaalpoliitika.

Majandus mõjutab perede toimetulekut kõikides riikides, siin ei ole riikidevahelisi erinevusi. Käesolevas uurimuses tuleb välja, et perekonnad, kus tuleb ette lapse perest eraldamist, on mitmete sotsiaalsete probleemidega ning üldjuhul nõrkade peresidemetega ja erinevad traditsioonilisest perekonnast, välja arvatud need juhtumid, kus laps jääb orvuks mõne õnnetuse tõttu. Lähisugulaste toetust abivajavale lapsele kaaluti sotsiaaltöötajate poolt teiste võimaluste kõrval, mitte aga esmase ja ainukese variandina. Perekondade võimekus vanemliku hoolitsuseta lapse enda kasvatada võtmine on suures sõltuvuses nende majanduslikust seisundist, mis omakorda on aga seoses ühiskonna toetuse ja inimestele pakutavate võimalustega. Käesolev uurimus kinnitas seda, et sotsiaaltöötajad küll kaaluvad alati lapsele peret leides ka vanavanemate rolli, kuid määravaks saab see, kuidas vanavanema eetkostjaks määramise otsus mõju-

tab pere heaolukvaliteeti, sest riiklikku toetust näiteks Eestis vanavanematele ei määrata, Gruusias on sugulaste poolne hooldamine madalamalt rahastatud kui mittedugulaste hooldus. Itaalia puhul peetakse oluliseks laste osalemist hariduselus ning juhul kui neid hooldavad vanavanemad võib see osutada puudulikuks, sest järelvalves ollakse leplikud. Seega on määraval kohal riiklik toetus ja lapse majanduslik heaolu, mis kujundab ka vanavanema võimalusi olla lapselapse hooldajaks ning majanduslik toimetulemus saab määravaks, et last ei jäeta lähisugulaste kasvatada vaid pigem suunatakse kasuperre või lastekodusse ja asenduskodusse, kus on paremad tingimused. Lapse üle otsuse tegemisel on perekondlikud väärtused või kultuuriline kontekst tagaplaanil.

Uuringu tulemusena võib kinnitada, et üldisel kultuuriruumil on mõju perekonnasisesele dünaamikale, kuid sotsiaaltöötajate otsused on pigem mõjutatud valdavast sotsiaalpoliitikast kui kultuurilistest väärtustest. Sotsiaaltöötajate arvamused sellest, milline peaks olema pere roll lapse toetamisel sellises olukorras oli seotud lähivõrgustiku kvaliteediga, riikliku korraldusega ja kultuuriliste erinevustega. Kultuurilises olustikus esines ka suurem riikidevaheline erinevus. Itaalia ja Eesti on olnud enim mõjutatud globaliseerumisest, sh liitumisel Euroopa Liiduga tekkinud nõuetest sotsiaalvaldkonna arendamise suunal. Vaatamata väga erinevale kultuurilisele taustale on need kaks riiki sarnasemad vanemlike hoolitsuseta laste toetamisel. Seetõttu võib nõustuda Oorchot (2007) poolt toodud väitega, et globaliseerumine, mis nõuab paljude heaoluriikide kohanemist kogu maailmaga, on sisuliselt kultuuriline ratsionaliseerimise protsess. Gruusias on rohkem säilinud traditsiooniline perevorm ning vanavanematel ja sugulastel on säilinud tugev sõnaõigus lapse üle. Itaalia puhul tuleb aga esile üldine usaldamatus avalike institutsioonide vastu, mis toob kaasa selle, et vanemad eelistavad jätta lapsed vanavanematele selle asemel, et viia nad lasteaeda aga sotsiaaltöötajate hinnangul ei saa nad jälle head haridust. Samasugust ohtu näevad nad ka olukorras, kus lapselaps ongi vanavanema kasvatada. Kollektivistlikes riikides Gruusias ja Itaalias esines perekonna poolset survet ja huvi lapse hooldamiseks perekonnas, kuid erinevalt Gruusiast on Itaalias seatud esikohale lapse huvid ja arenguvõimalused ning seetõttu ei aktsepteerita alati vanavanemate soovi. Perekondade valmisolek vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatada võtmiseks on sõltuv kultuurilisest taustast, kuid riiklik korraldus võib vähendada lähisugulaste võimalusi last kasvatada.

Uuringu tulemusena võib välja tuua, et kultuuruumist erinevad sotsiaalpoliitilised otsused toovad kaasa suurema põlvkondadevahelise väärtuskonflikti ning riiklike meetmete mittevastavuse perekondade ootustele ja vajadustele. Sotsiaaltöötajate tegevusstrateegiad sõltusid riigi

poolt pakutavatest teenustest, mis on riikides erinev. Hill (2001) on rõhutanud, et kuigi arvatakse, et vanavanemlus on konstrueeritud peresiseselt, on siiski riik ja seadusandlus samuti süstemaatiliselt kujundanud peresisesest käitumist. Seda kinnitab ka käesolev uuring. Samuti oli nende kolme riigi puhul erinev perekondade vastutus vanemliku hoolitsuseta lapse suhtes. Sotsiaaltöötajate arvamusi võrreldes võib välja tuua, et suurima muutuse on läbi teinud Itaalia, kus riiklikud reformid on vähendanud oluliselt pere rolli, samas ei ole loodud paralleelselt teisi alternatiivtegevusi, mis soodustaks perekondade koostegutsemist. Guusia, kus ei ole sotsiaalvaldkondlikud struktuurid veel välja arenenud, on ka pere toetus ja vastutus suurem ning sotsiaaltöötajad arvestasid oluliselt rohkem perega kui seda tehti Itaalias või Eestis. Siin ilmneneb ka kultuuride erinevus kõige tugevamalt. Eesti ja Gruusia on sarnased aga oma ajaloos. Olles läbi teinud vana süsteemi kokkuvarisemise on kiirelt üritatud üle võtta nõ läänelik, enamasti sotsiaaldemokraatlik heaolu mudel, keskendudes ka tugevalt majanduslikule edule. NSV Liidu lagunemine võimaldas teha sotsiaalsüsteemis uue alguse ning kujundada arengusuunad vastavalt uuele valitsusele. Itaalia puhul pole aga tegemist äkiliste muutustega, vaid muutused on olnud pikaajalised ja peamiselt sisepoliitilistest võitlustest mõjutatud. Seetõttu ei ole Itaalia puhul ka selget strateegiat sotsiaalvaldkonna arendamisel, pigem on olnud rohkem väärtustest ja traditsioonidest kantud ja muutuste protsesse on olnud raskem ellu viia.

Eesti ja Itaalia sotsiaalvaldkonna arengusuundi on mõjutanud tugevalt Euroopa Liidu poliitika. Kiired muutused ühiskonnas on loonud ka lõhe põlvkondade erinevate maailmavaadete vahele, mis ilmneb eriti tugevalt Itaalias ja mis mõjutab ka vanavanemate rolli lapse kasvatamisel. See, mis toimub peresiseselt, on väga oluliselt mõjutatud majandusest, globaliseerumise trendidest, mis omakorda mõjutavad nii peresiseseid rolle, sotsiaalpoliitilisi arenguteid, majanduslikku toimetulekut kui ka sugulaste majanduslikku valmisolekut võtta vanemliku hoolitsuseta laps enda kasvatada.

Tuginedes Zimmermanni (1995) süsteemi kirjeldusele, mille järgi sisendid mõjutavad poliitilisi süsteeme ning süsteemi väljundid on perepoliitika ja programmid, võib uurimuse tulemusele tuginedes välja tuua, et riikides, kus on nõrgemad peresidemed nagu Eestis, võivad pere roll ja peresidemed riiklike poliitikate kaudu veelgi nõrgeneda kui ei viida teadlikult ellu kogu perekonda hõlmavaid strateegiaid. Tugevate peresidemetega riigid nagu Itaalia ja Gruusia on muutustele tugevamalt vastu pidavad, kuid samas poliitikad, mis ei arvesta kultuuriliste normidega, võivad suurendada väärtuste lõhet ühiskonnas, eelkõige põlvkondade vahel. Sisendid, mida perepoliitikasse ja programmidesse anda, peavad lähtuma

konkreetses riigi olemusest ning seda peab arvesse võtma ka rahvusvahelise sotsiaaltöö ning programmide elluviimisel.

Lisaks sellele, et uurimus andis teadmise sellest, kuidas on vanemliku hoolitsuseta laste heaolu ja toetamine sõltuv perekonnast ja ühiskondlikust korraldusest ning väärtustest, ilmnes sotsiaaltöötajate tõlgenduste põhjal ka erinevus selles, et Bengstoni (2011) sõnul kasvav põlvkondadevaheline toetus ja sidusus ei esine nii tugevalt vanemliku hoolitsuseta laste võrgustikus. Tema sõnul on peresidemed muutumas nii demograafiliste põhjuste, vanavanemate ja teiste lähedaste rolli kasvu ning põlvkondade vahelise solidaarsuse tugevuse ja kasvu tõttu. Käesoleva uurimuse tulemustele tuginedes võib öelda, et lähisugulaste roll on perede toimetulekul väga oluline ning statistilised andmed võivad kinnitada demograafilisi muutusi, kuid vanemliku hoolitsuseta lapse toetamise puhul on määrava tähtsusega riiklike programmide ja institutsioonide efektiivsus ning sotsiaaltöötajate tegevusvälja jäävate perede sidusus on pigem nõrgenemas ning probleemid süvenemas

Antud uurimus pööras tähelepanu ka sellele, et laste ja perede ümber toimuv on pidevas ajalisel muutumises. Uurimus keskendus osalenud sotsiaaltöötajate tõlgendustele andmekogumise hetkel, andes ülevaate erinevatest teguritest vanemliku hoolitsuseta last ümbritsevate ja mõjutavate süsteemide ja nende omavaheliste seoste kohta. Tulemusliku koostöö tagamiseks peab tundma tegureid, mis mõjutavad spetsialistide tõlgendusi lapse või perekonna toetusmehhanismidest ja millised on mõjutegurid nende tõlgenduste erinevastele ja sarnasustele. Nende teadmiste omamine aitab kaasa parema ühisteadmise loomisele rahvusvahelises sotsiaaltöös, kuid ei tohi unustada seda, et kõik on ajas muutuv.

Käesolevas uurimuses keskendusid sotsiaaltöötajad oma kogemusi kirjeldades nendele peredele, kus laps on vanemliku hoolitsuseta jäänud pigem vanema toimetulematuse tõttu. Õnnetusjuhtumite tõttu orvuks jäänud laste juhtumeid oli vastanute kogemustes vaid üksikud. Seetõttu võib oletada, et perekonna roll ja vanemliku hoolitsuseta lapse heaolu tagamine võib olla erinev nendes peredes, kus on esinenud õnnetusjuhtum, mille tagajärjel tuleb leida lapsele uus perekond. Arvestades seda, et neid juhtumeid võib olla oluliselt vähem kui vanemate toimetulematusest laste toetamist, siis on võimalik seda uurida edaspidi oluliselt kitsama uuringu kaudu.

Käesolev uurimus oli sotsiaaltöötajate tõlgendus perekonna toetusest vanemliku hoolitsuseta lapsele tuginedes oma kogemusele, kus kohtuvad nii perekonna võimalused kui riiklikud

meetmed ja süsteemid. Täiusliku pildi vanemliku hoolitsuseta lapse ümber toimuvast annaksid käesolevale tööle järgnevad uurimused, mille keskmes on laps ise ja vanavanem kui hooldaja.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Albertini, M., Kohli, M., Vogel, C. (2007). Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns — different regimes? *Journal of European Social Policy* 2007, 17: 319.
2. Aldous, J., Dumon, W. (1990). Family Policy in the 1980s. Controversy and consensus. *Journal of Marriage and Family*, 1990, 52: 1136–1152.
3. An Assessment of Social Capital in Georgia. (2011). *Caucasus Research Resource Centre*.
(http://www.crrc.ge/store/downloads/projects/CRRC_Social_Capital_Briefing_Paper.pdf 12.04.2014)
4. Annual report 2013. (2014). Ministry of Labor, Health and Social Affairs. Tbilisi.
5. Aranda, M.P., Knight, B.G. (1997). The Influence of Ethnicity and Culture on the Caregiver Stress and Coping Process: A Sociocultural Review and Analysis. *The Gerontologist* 1997, 37, 3: 342–354.
6. Belcher, J.R, Peckuonis, E.V., Deforge, B.R. (2011). Family Capital: Implications for Interventions with Families. *Journal of Family Social Work*, 2011, 14 :68-85.
7. Bengston, V.L. (2001). Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Family and Marriage*, 2001, 63: 1–16.
8. Bernini, S. (2008). Family politics: political rhetoric and the transformation of family life in the Italian Second Republic. *Journal of Modern Italian Studies*, 2008, 13, 3: 305–324.
9. Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the Family as a Context of Human Development: Research Perspectives. *Developmental Psychology*, 1986, 22 (6): 723–742.
10. Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *In International Encyclopedia of Education, Vol 3, 2nd Ed.* Oxford: Elsevier. Reprinted in Gauvain M. & Cole, M. (Eds.), *Readings on the development of children, 2nd Ed.* (1993). NY: Freeman.
11. Centro Nazionale di Documentazione E Analizi per L'infanzia e L'adolescenza. (www.minori.it. 13.04.2014)
12. Chentsova-Dutton, Y.E, Vaughn, A. (2012). Let Me Tell You What to Do: Cultural Differences in Advice-Giving. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2012, 43: 687.

13. Civil Code of Georgia. (2001).
14. Cochrane, A, Clarke, J, Gewirtz, S. (2001). *Comparing Welfare States*. Sage Publications. London.
15. Cousins, M. (2005). *European Welfare States Comparatives Perspectives*. Sage Publications. London.
16. Deacon, B., Hulse, M., Stubbs, P. (1997). *Global Social Policy. International organizations and the future welfare*. SAGE Publications. London.
17. Demography report 2010. (2011). European Commission. (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KE-ET-10-001/EN/KE-ET-10-001-EN.PDF 26.12.2013)
18. Easton, D. (1965). *a Framework for Political Analysis*. Prentice-Hall. Englewood Cliffs. NJ.
19. Edwards, O.,W. (2003). Living with Grandma: A Grandfamily Study. *School Psychology International*. The University of Central Florida, 4:204–217.
20. Eesti inimarengu aruanne 2008. (2009). Eesti Koostöö Kogu. Tallinn.
21. Eesti inimvara raport:võtmeprobleemid ja lahendused. (2010). Eesti Koostöö Kogu. Säastva arengu komisjon.
22. Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press. Cambridge.
23. Euroopa Liidu ajalugu. (http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_et.htm 12.04.2014)
24. Eurostat. (Epp.eurostat.ec.europa.eu 07.01.2014)
25. Ewijk, H. (2010). *European Social Policy and Social Work: citizenship-based social work*. Routledge. Taylor & Francis group. London and New York.
26. Frude, N. (1991). *Understanding Family Problems. a Psychological Approach*. John Wiley & Sons.
27. Goodman, C.C. Silverstein, M. (2006). Grandmothers Raising Grandchildren: Ethnic and Racial Differences in Well-Being Among Custodial and Coparenting Families. *Journal of Family Issues*, 2006, 27: 1605–1626.

28. Green, E.G.T, Deschamps, J.-C., Paez, D. (2005). Variation of individualism and collectivism within and between 20 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2005, 36, 4: 321–339.
29. Gruusia töö-, tervishoiu- ja sotsiaalministeerium. Raport 2013. (http://www.moh.gov.ge/files/01_ENG/Annual-Report-2013_.pdf 13.04.2014).
30. Gruusia töö-, tervishoiu- ja sotsiaalministeerium. Statistika. ([Www.moh.gov.ge](http://www.moh.gov.ge) 12.05.2014).
31. Habermas, J.(2001). Avalikkuse struktuurimuutus: Uurimused ühest kodanikuühiskonnast kategooriast. Tallinn:Kunst 2001.
32. Hantrais, L. (2004). Family Policy Matters. Responding to family change in Europe. The Policy Press.
33. Hantrais, L. (2009). International Comparative Research. Theory, Methods and Practice. Palgrave Mcmillan. London. UK.
34. Hill, M. (1996). Social Policy: A comparative analysis. Department of Social Policy. University of Newcastle Upon Tyne. Prentice Hall. Harvester Wheatsheaf.
35. Hill, T. J. (2001). What's a Grandparent to Do?: The Legal Status of Grandparents in the Extended Family. *Journal of Family Issues*, 22: 594.
36. Hirsjärvi, S., Remes,P., Sajavaara, P. (2005). Uuri ja kirjuta. Tallinn: Kirjastus Medicina.
37. Ismailov, E., Papava, V. (2008). A new concept for the Caucasus. *Southeast European and Black Sea Studies*, 2008, 8, 3:283–298.
38. Itaalia riiklik statistikainstituut. (2013). (<http://www.istat.it/en/> 26.12.2013)
39. Kasearu, K. (2008). Vaba kooselu Eestis ja Euroopas – kas Eestis eelistatakse vaba kooselu abielule materiaalsetel põhjustel? Eesti Euroopa võrdlustes. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 2008, 3.
40. Kasearu, K., Kutsar, D. (2013). Intergenerational solidarity in families: interplay between the family and the state. Isabelle Albert; Dieter Ferringl (Toim.). Intergenerational Relations: European Perspectives in Family and Society (25–38). The Policy Press
41. Keller, H., Lohaus, A., Kuensemüller, P., Abels, M., Yovsi, R. D., Voelker, S.,Jensen, H., Papaligoura, Z., Rosabal-Coto, M., Kulks, D., Mohite, P. (2004). The bio-culture of

- parenting: Evidence from five cultural communities. *Parenting: Science and Practice*, 4, 25–50.
42. Kersbergen, K., Manow, P. (2009). *Religion, Class Coalitions, and Welfare States*. Cambridge University Press.
43. Kikas, M. (2011). Eesti areng sotsiaalpoliitilisest vaatenurgast. Ettekanne EELK Diakooniakonverentsil. (<http://ui.eelk.ee/index.php/teadustoo/konverentsid/156-konverentsid-3> 05.05.2014)
44. Kropf, N.P., Robinson, M.M. (2004). Pathways into Caregiving for Rural Custodial Grandparents. *Journal of Intergenerational Relationships*, 2004, 2 (1): 63–77.
45. Kuo, B.C.H. (2011). Culture's Consequences on Coping: Theories, Evidences, and Dimensionalities. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2011, 42:1084.
46. Kutsar, D. (2008). Euroopa sotsiaaluuringust ja võrdlevast analüüsist. Eesti Euroopa võrdlustes. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 2008, 3.
47. Kõiv, K. (2011). Vanavanema ja lapselapse nägemus kohanemisprotsessist perekonnas, kus puudub vanem. Bakalaureusetöö. Sotsiaalteaduskond. Tartu Ülikool.
48. Kõre, J. (2008). Külakogukonnast Euroopa Liitu- Eesti sotsiaalpoliitika 19. sajandi lõpust 20. sajandi lõpuni. Tartu Ülikool.
49. Landry-Meyer, L., Newman, B.M. (2004). an Exploration of the Grandparent Caregiver Role. *Journal of Family Issues*, 2004. Vol. 25: 1005–1025.
50. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing.
51. Luhmann, N. (2009). *Sotsiaalsed süsteemid*. Ilmamaa. Tartu.
52. Mathews, E. (2013). *Left Behind The Exclusion of Children and Adults with Disabilities from Reform and Rights Protection in the Republic of Georgia*. Disability Rights International. Washington.
53. McConnell Heywood, E. (1999). Custodial Grandparents and Their Grandchildren. *The Family Journal*, 1999, 7: 367–372.
54. McMillan, R., Copher, R. (2005). Families in the Life Course: Interdependency of Roles, Role Configurations, and Pathways. *Journal of Marriage and Family*, 2005, 67:858–879.

55. Ministero del Lavoro e Delle Politiche Sociali. (2012). Raporto Finale. Affidamenti familiari e collocamenti in comunita' al 31/12.2011. (http://www.minori.it/sites/default/files/quaderno_ricerca_sociale_26_2013_0.pdf 13.04.2014)
56. MISSCEO. Georgia. European Commission. (http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialsecurity/MISSCEO/introductions_en.asp 26.12.2013)
57. MISSOC. (2013). Guaranteed minimum resources. (<http://www.missoc.org> 26.12.2013)
58. Mitchneck, B., Mayorova, O.-V., Regulska, J. (2009). "Post"-Conflict Displacement: Isolation and Integration in Georgia. *Annals of the Association of American Geographers*, 2009, 99, 5:1022–1032.
59. Muskhelishvili, M. (2011). Institutional change and social stability in Georgia. *Southeast European and Black Sea Studies*, 2011, 11, 3:317–332.
60. National Strategy Report on Social Protection 2008-2010- Italy. Euroopa Komisjon.
61. Oorchot, W. (2007). Culture and social policy: a developing field of study. *International Journal of Social Welfare* 2007, 16, 2:129–139.
62. Payne, M. (1995). Tänapäeva sotsiaaltöö teooria: kriitiline sissejuhatus. Tallinn.
63. Perekonnaseadus. (2012). Riigi Teataja I, 27.06.2012, 12.
64. Quilgars, D, Jones, A, Elsinga, M, Toussaint, J. (2005). Qualitative, comparative housing research: Some reflections on methodology. Paper prepared for the ENHR conference, Iceland, June 2005. (http://www.osis.bham.ac.uk/Downloads/ENHR_qualitative_methods_paper_3.doc 01.02.2014)
65. Raud, R. (2013). Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriatesse. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinna Ülikooli Kirjastus. Tallinn.
66. Reforming Georgia's Social Welfare System. (2006). Transparency International, Georgia.
67. Reher, D.S. (1998). Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts. *Population and Development Review*. Population Council.
68. Riigid ja maad. (2010). Uus maailma atlas. Jana seta. Riia.

69. Saarits, Ü. (2000). Perekond ja vanavanem. *Haridus*, 2000, I.
70. Sabatelli, R.M., Shechan, C.L. (1993). Echange and resource theories. P.G.Boss, W.J.Doherty, R.LaRossa, W.R.Schumm & S.K.Steinmetz (toim.) Sourcebook of family theories and methods: a contextual approach. New York: Plenum Press: 385–408.
71. Sarti, R. (2010). Who cares for me? Grandparents, nannies and babysitters caring for children in contemporary Italy. *Paedagogica Historica: International Journal of History of Education*, 2010, 46, 6, 789–902.
72. Social Service Agency. (<http://ssa.gov.ge/> 13.04.2014)
73. Sotsiaalkindlustusõigused. (2012). Itaalia. Euroopa Komisjon. (http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Italy_et.pdf 26.12.2013)
74. Sotsiaalministeerium. (www.sm.ee 30.04.2014)
75. Statistikaamet. (www.stat.ee 5.05.2014)
76. Zanuso, R. (2011). Foster Care in Italy. (http://www.synergia-net.it/uploads/attachment/foster_brussels_1306404927.pdf 12.04.2014)
77. Zimmermann, L. S. (1995). Understanding Family Policy. Theories and Applications. Sage Publications. United States of America.
78. Zontini, E. (2006). Italian Families and Social Capital. *Community, Work & Family*, 2006, 9, 3:323–345.
79. World Database of Happiness. Erasmus University Rotterdam, The Netherlands. (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl> 01.02.2014)
80. World Value Survey. 1999, 2005–2008. (http://www.worldvaluessurvey.org/new_index_publications 01.02.2014)

Kinnitus

Olen koostanud magistritöö iseseisvalt järgides teaduseetika reegleid.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

...../töö autori allkiri ja kuupäev

LISA

KÜSIMUSTIKU RAAMISTIK

KÜSIMUSTK (Eesti sotsiaaltöötajatele)

Sotsiaaltöötaja

1. Kui kaua olete töötanud sotsiaalvaldkonnas?
2. Milline on teie haridustase?
3. Kirjeldage oma tööülesandeid.
4. Kirjeldage peamiseid sotsiaalprobleeme ja sihtrühmi oma töös.

Perekond kriisis

1. Kui tihti Te töötate vanemliku hoolitsuseta lastega?
2. Kirjeldage vanemliku hoolitsuseta lapse aitamise protsessi.
3. Milline on perekonna ja sugulaste roll/vastutus lapse aitamisel?
4. Kirjeldage oma riigi perekonda ja selle suhteid.
5. Kui oluline on vanavanema/perekonna roll vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisel?

Miks?

Pere toimetulek

1. Millised on suurimad toimetulekuraskused selles peres?
2. Millised on peamised toimetulekuressursid selles peres?
3. Milline toetus on oluline sotsiaaltöötaja poolt neile peredele?

QUESTIONNAIRE (Itaalia ja Gruusia sotsiaaltöötajatele)

Social worker

1. How long have you worked as social worker?
2. What is your educational level?
3. Describe your working tasks.
4. Describe the main social problems/ target groups in your work?

Family in crisis

1. How often you work with children without parental care?
2. Describe the process to help the child who has lost parental care?
3. What is the family and relatives role/responsibility to help this child?
4. Describe the family and its relationships.
5. How important is grandparents/family role supporting the child in this situation? Why?

Family coping

1. What are the biggest coping obstacles in these families?
2. What are the main coping resources in these families?
3. What kind of support is important from social worker to these families?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kerli Kõiv (sünnikuupäev: 20.11.1972)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Perekonna roll ja seda mõjutavad tegurid vanemliku hoolitsuseta lapse toetamisel Eesti, Gruusia ja Itaalia sotsiaaltöötajate tõlgenduste põhjal.“

mille juhendaja on PhD Kairi Kasearu,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 26.05.2014